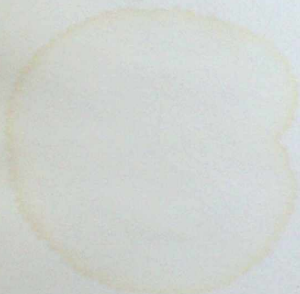

**ГАННА
МАНДРИКА
- ВИБРАНЕ**

КОМІТЕТ УКРАЇНОК КАНАДИ

TULA-online.org

UNIVERSITY OF TULSA
LIBRARY

HANNA MANDRYKA

ГАННА МАНДРИКА

**УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ
ТОВАРИСТВО В ТОРОНТІ**

O. KLYWAK

8630 - 23rd AVE.

MONTREAL 38. QUE.

Hanna Mandryka

Essays and Addresses

Edited by
Stephania Bubniuk and Theodora Hawryshyn

Foreword by
Olha Woycenko

Published by
Ukrainian Canadian Women's Committee

Winnipeg

1962

Ганна Мандрика

Вибране

За редакцією
Стефанії Бубнюк і Теодори Гаврисишин
Передмова
Ольги Войценко

O. KLYWAK
8630 - 23rd AVE.
MONTREAL 38, QUE.

Накладом
Комітету Українок Канади

Вінніпер

1962

Орнамент на обкладинці
від журналу „Жіночий Світ”.

Світлини в книжці
з журналу „Промінь”.

Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba, Canada.

FOREWORD

Earth's noblest thing,
a Woman perfected.

Lowell

The present publication commemorates the life and work of Mrs. Hanna Mandryka (1894—1957), a distinguished Canadian Ukrainian social worker, brilliant journalist, pedagogue — a woman of high culture, grace and personal charm.

Hanna Mandryka was a descendant of an old distinguished Ukrainian family. She arrived in Canada in 1929 joining her husband, Dr. M. I. Mandryka. Very soon she started her community work with the Canadian Ukrainian Women's Club, at that time headed by Mrs. A. Yonker, President and Mrs. Ewhenia Sytnyk, Secretary. In time she became spiritus movens of this representative and co-ordinating body of various Ukrainian women's organizations in Winnipeg. This was the first Canadian Ukrainian women's group to affiliate with the local Winnipeg Branch of the National Council of Women of Canada. Later this group was re-organized and became known as the Ukrainian Women's Council. In its character and aims, the Ukrainian Women's Council was a forerunner of the present Ukrainian Canadian Women's Committee.

Besides her work in women's groups, Hanna Mandryka will always be remembered for her organizational ability, efficiency and integrity as the first executive director of the Ukrainian Canadian Relief Fund. She held this position in the years 1945—1949. The main purpose of the Ukrainian Canadian Relief Fund was to aid the Ukrainian refugees

and other war victims in Europe. In this capacity she gained high esteem and wide recognition, not only in Canada but abroad. Her work with this great humanitarian organization greatly contributed to the charitable activities of the Ukrainian Community in Canada.

As a community worker, she distinguished herself not only in her writings, but also in her public addresses for which she had a natural gift, and which were always delivered with unusual eloquence, warmth and charm.

The Ukrainian Canadian Women's Committee, in publishing her literary output in this field, wishes to make it readily accessible to organized women's groups, and to the general reader as well. It is the first selective collection of her writings and addresses. Its publication was made possible by a generous grant of Dr. M. I. Mandryka who, rightly, highly evaluated the work of his lifelong companion, co-worker and wife. Proceeds from the sale of the book are to be used for cultural and scholarly endeavours of the Ukrainian Community in Canada.

Olha Woycenko, President,
Ukrainian Canadian Women's Committee

April, 1962,
Winnipeg.

HANNA MANDRYKA
(On her arrival in Canada)

Г А Н Н І

*Тебе нема . . . Не вернешся ніколи
З далеких і невідомих країв
На золоте своє пшеничне поле
До радісних у юності женців.*

*Не вернешся . . . Самі вже будуть жати
Твої слова, вслухатися до них,
До дум твоїх надхнених і крилатих,
До музики накреслених доріг.*

*Та крізь роки дзвенітиме твій голос
У їх серцях, у гомоні полів,
Про тебе згадку кожний спілий колос
Складати буде у скарбницю днів.*

8. V. 62

М. І. Мандрика

„Свій Божий дар і своє серце
віддапа народові“

Цим виданням Комітет Українок Канади вшановує пам'ять одної з заслужених канадійських українок, Ганни Мандрики, що відійшла від нас п'ять років тому. Ім'я Ганни Мандрики тісно зв'язане з організаційним ростом українського жіноцтва в цій країні, а теж громадською працею взагалі.

Приїхавши в дозрілому віці 1929 р. до Вінніпегу до свого чоловіка д-ра М. І. Мандрики, вона зразу ж таки кинулася в вир праці, насамперед серед жіночих організацій. В той час українські жіночі організації в столиці української Канади вже мали за собою певну історію й творили собою певну мережу відокремлених клітин. Вони існували незалежно одна від одної й вели працю відокремлено кожна в своєму середовищі. Ганна Мандрика скоро зорієнтувалася в дійсності. Їй стало ясно, що серед таких обставин єдина розв'язка — консолідація існуючих окремих товариств для спільної дії. Конкретно вона почала здійснювати цю ідею в рамках жіночої федерації — відомої пізніше п. н. „Українська Жіноча Рада“, що фактично була започаткована під проводом Анни Йонкер, голови й Євгенії Ситник, секретарки, п. н. „Канадійсько - Українське Жіноцтво“. Включившись в цю працю, Ганна Мандрика розуміла добре, що громадське життя може й повинно бути різничковане, й це явище прикметне всім культурним спільнотам. Вага одначе в тому, щоб оце різничковане життя скерувати в одно русло в справах, які лежать в інтересі

цілої спільноти, а тим самим кожної організації зокрема. Таким чином „Українську Жіночу Раду” можна слушно вважати за передвісника теперішнього Комітету Українок Канади. Отак почалася співпраця українського організованого жіноцтва, яка дала потім величні наслідки. Пані Йонкер скоро скалічила, а потім померла. Продовження й розвиток її праці взяла на себе Ганна Мандрика, підучуючи й притягаючи до активного проводу все більше й більше жінок. До УЖР входило 11 жіночих організацій (в 1937 р.) міста Вінніпегу й околиць, різних релігійних й ідеологічних напрямків. Організацію засновано на принципі виборності, взаємопошани, толеранції, невмішування в партитулярні справи окремих товариств, чергування головства і т. п. Ці принципи, вцеплені Ганною Мандрикою, пильно додержувалися і виявили себе цілком життєздатними. Вона старалася підвищити кожну жінку, кожне товариство, підбадьорити, навчити кращих способів праці і т. ін. Десятки молодих жінок, що не вміли по-українськи говорити, вона привчила до української мови, навчила багатьох з них навіть на бесідницю, даючи їм лекції, освідомлюючи тощо.

Годиться відмітити, що „Канадійсько-Українське Жіноцтво” — пізніше „Українська Жіноча Рада” започаткувало теж співпрацю українських жінок з загально канадійськими жіночими організаціями. Це перша українська жіноча організація, яка афіліювалася з Національною Жіночою Радою й до сьогодні, як відділ Комітету Українок Канади входить до його відділу в Вінніпегу.

Коли в „Українській Жіночій Раді” Ганна Мандрика проявила себе в праці виключно серед жінок, то її загально громадська діяльність знайшла свій вислів в Фонді Допомоги Українцям Канади. Як відомо, цей фонд заіснував при кінці другої Світової Війни, коли вирунула потреба моральної та матеріальної допомоги тисячам українських скитальців. Комітет

Українців Канади став шукати за особою, яка б могла поставити відповідно цю справу, користала з повного довір'я та вела її віддано й з любов'ю. На рекомендацію тодішнього Генерального секретаря КУК, Я. В. Арсенича вибір впав на Ганну Мандрику. Вона прийняла це становище з почуття національного обов'язку й від 1945 до 1949 р. включно була вся в цій праці. В Фонді Допомоги Українців Канади Ганна Мандрика була ініціаторкою цілої організаційної машини; вона вклала багато часу, енергії, душі й серця в це діло. І коли сьогодні з перспективи років можна говорити про успіхи ФДУК, зокрема в перші післявоєнні роки, то це беззаперечно заслуга Ганни Мандрики, що виявила себе в цій ділянці не тільки визначною організаторкою, але теж людиною високих гуманітарних прикмет. І коли багато наших скитальців у Європі знайшли таку, чи іншу допомогу від ФДУК, то за нею в кожному випадку стояла незримая рука цієї благородної Українки. Не буде пересадним твердження, що перші успіхи ФДУК на завжди будуть зв'язані з іменем Ганни Мандрики.

Не можна забути, ще однієї сторінки з харитативної діяльності Ганни Мандрики, а саме її ініціативу в творенні українських дитячих ясел у Канаді. Думуючи про молоде покоління, що мало прийти на зміну старшому, вона піднесла цю ідею й створила український дитячий садок у Вінніпегу в 1941 р. Приготовивши приміщення та устаткування, піднайшовши добру вчительку, вона занялась збиранням дітей просто з вулиці. Їздила автом по українських вулицях, спинялася коло груп дітей, де їх бачила, розпитувала, шукала за батьками і т. п. Не диво, що завдяки її заходам цей перший садок мав блискучий успіх і з нього вийшло певне число освідомленої молоді, а через неї і освідомлених молодих батьків.

Як людина притягала вона всіх своєю особистістю. Насамперед кожного вражала її висока культу-

ра, що йшла в парі з її природною інтелігенцією. Це виявлялося не тільки в організаційно-канцелярській рутині, в поведінці й взаємовідношенні до людей, але в її публічних виступах, промовах і писаннях. Власне цій останній діяльній її творчості присвячений наш збірник. На зміст його складаються вибрані статті, огляди, замітки, що вийшли з-під пера авторки від рр. 1931—1955. Крім цього вміщено в ньому декілька промов, що їх авторка виголосила при найрізніших нагодах. В цілому вони, як не мога краще, відбивають її світогляд і відзеркалюють згадані прикмети її інтелекту й серця. Хоч були вони написані, чи виголошені кільканадцять, чи кількадесять років тому, то проте вони й до сьогодні не втратили своєї актуальності й треба думати не втратять і в майбутньому. Це вже прикмета людей вищої категорії думання, що їх ідеї залишаються тривалим надбанням поколінь . . .

А для всіх, включно з авторкою цих рядків, хто знав особисто Ганну Мандрику, її особа залишила пам'ять ніжної жінки з даром притягати й чарувати довкілля своєю поведінкою й словом. Що до останнього пригадується висказ одної з її прихильниць-слухачок, що йдучи на громадський обід з заповідженим виступом Ганни Мандрики сказала: „Коли я знаю, що буде промовляти Ганна, то мені байдуже, чи буде там що їсти, чи пити, вона наситить нас не тільки змістом, але й чаром своїх слів”.

**

Ганна Мандрика народилася в Києві 12 грудня н. с. 1894 року. Батько з козацького роду Тимофій Боровицький був управителем нотаріальної контори Тарнавського, а мати Марія з дому Обушинських була донькою вчителя. Ганнин батько помер, коли їй було лише один рік. Мати, по кількох роках, вийшла заміж удруге за Василя Сікорського, судового урядни-

ка при Київському З'їзді Мирових Суддів. Тому Ганна виросла в родині Сікорських. Брати Василя Сікорського були священниками, за виключенням двох, що були на добрих посадах у Київському Земельному Банкові. Рідня Сікорських була велика і мешкала в різних місцевостях Київщини. До неї також належав відомий етнограф і збирач народних пісень Порфирий Демуцький. Під час літніх ваканцій Ганна перебувала в рідні — то в місті Таращі, у своїй баби й тіток, що мали там посілість, то в селі Соловйовці, де один з дядьків був священником, то у Демуцьких і т. п., а часами відвідувала іншого дядька Сікорського, що був ігуменом в монастирі під Києвом. Скрізь була традиційна українська атмосфера, а на селах та в провінційальних містах — живий зв'язок з народом. В домі Василя Сікорського в Києві часто збиралися студенти на таємні наради.

Ганна вчилася в Київській дівочій Св. княгині Ольги Гімназії й дістала матуру, по скінченні 8 класу, в 1913 році. Записалася була на Вищі Жіночі Курси (тодішній „жіночий університет”, бо дівчат до загального університету не приймали), але не була там довго. Вона стала працювати в нотаріальній конторі Тарнавського. З вибухом Першої Світової Війни вона перейшла працювати до Червоного Хреста. В 1917 році проходила вищі українські курси, де, між іншими, викладали Софія Русова та Микола Зеров. З ними, особливо Русовою, вона тоді ближче познайомилася і сприятиювалася. Тоді ж з організацією української влади вона перейшла на працю до Міністерства Земельних Справ.

1-го лютого 1918 року одружилася з Микитом Мандрикою й разом з ним, тоді членом Української Центральної Ради, вийшла з Києва, не вважаючи на те, що большевицькі застави армії Муравйова заняли місто. Пізніше після збройного замкнення німцями Центральної Ради, коли М. Мандрика був проголоше-

ний поза законом, вона переїхала в слід за ним на Кубань. Там працювала в Кооперативному Союзі над виданням українських дитячих книжок та „Кобзаря” Т. Шевченка. Потім, як секретарка свого мужа, виїхала з ним від Кубанського уряду на Далекий Схід — Японію, Хіти, Зелений Клин. Далі слідували: Грузія, Туреччина, Болгарія. В Болгарії, між іншим, помагала своєму чоловікові в дослідях впливів творчості Т. Шевченка на болгарську поезію (праця потім надрукована була в „Записках Всеукраїнської Академії Наук в Києві, в 1925 році, а другим виданням в УВАН у Вінніпегу в році 1956).

В 1925 році переїхала до Праги, Чехословаччина, й вступила студенткою до Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова, на історично-літературний відділ. Там вчилася до 1929 року, коли переїхала до Канади, до свого чоловіка.

Довголіття її громадська діяльність у Канаді, а зокрема праця в ФДУК відбилася на її ніжному здоров'ї. Після двох середніх атак вона прожила ще вісім років, не забуваючи громадської праці, але в міру своїх ослаблих сил. В некролозі, надрукованому в „Новім Шляху” (Вінніпег, 10 червня 1957 р.) сказано так: „У середу вранці, 5-го червня, в місцевій лікарні Вікторія Госпіталь померла відома українська громадська діячка, журналістка і педагог, Ганна Мандрика . . . Впродовж довгих років Г. М. вела неможливу працю над піднесенням культури українського суспільства — словом, письмом і власною ініціативою. Вона була доброю журналісткою, письменницею й блискучою бесідницею. Написала низку розвідок, що були друковані або виголошені, напр.: Творчість Ольги Кобилянської, Драматичні Твори Лесі Українки, Леся Українка в світлі її виховання, Мистецький Хист Українського Народу, Місце Мистецтва в культурі народу, Українська Жінка в світлі історії . . . і т. ін. Невблаганна смерть вирвала з ряду нечисленної гро-

мади діячок українського жіночого руху й громадсько-го активу одну з найздібніших працівниць і провідниць” . . .

Поховано Ганну Мандрику 8 червня 1957 року на Елмвудському цвинтарі міста Вінніпегу. На гранітній плиті в голові її усипальниці вичеканено напис: „Свій Божий дар і своє серце віддала народові”.

**
*

Видання цього збірника було вможливлене завдяки окремій щирій пожертві д-ра М. І. Мандрики, що зовсім оправдано високо цинив працю й талант своєї Дружини. Згідно з його побажанням прихід з цього видання призначений на культурно-наукові потреби української спільноти в Канаді. Від Комітету Українок Канади, як і від всього українського громадянства належиться йому щира подяка за цей шляхетний жест. Подяка належиться теж редакторкам пп. Ст. Бубнюк і Тео. Гаврисичим за їхню працю при виданні цієї книжки.

Ольга Войценко, голова
Комітету Українок Канади

Квітень, 1962 р.
Вінніпег.

Stana Manduca

(B 1955 ponti)

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

у світлі її виховання і творчости

В українським письменстві найновіших часів величним сяйвом світять двоє жіночих імен. Це — імена Лесі Українки й Ольги Кобилянської. Оба вони можуть служити прикрасою і гордістю світової літератури. І дуже можливо, що вони займуть там своє місце в той час, коли український народ, визволений і великий, вступить у сім'ю вільних народів.

Для більшої виразности їх характеристики зробимо на початку коротке порівняння цих двох великих українських письменниць.

Як ми побачимо далі, Леся Українка народилась і виросла на волинських рівнинах, але стала поеткою вершин духу. Вона в своїх творах стоїть високо, високо над землею, і та земля, а головно земля українська, лежить перед нею відкрита з усією її красою, radoщами, втіхами, а також з усіма сльозами, жалями, стражданнями. Вона, як Мойсей, бере свої скрижалі з високих верхів'їв гори Синаю і зносить їх з заповідями для українського народу в низини.

Ольга Кобилянська, що весь свій вік проводить в узгір'ях зелених Карпат, у своїх письменницьких творах увесь час орудує серед низин, ходить серед садів, осель, перебуває серед людей, що приковані до землі, живе в їх гушавині, в їх серцях, в їх душах, в їх radoщах і муках і малює нам у своїх дивних образах ту земську Україну такою, якою вона є, так, як вона живе.

І ще одна різниця є між цими двома геніяльними жінками України. Ольга Кобилянська, так би мовити, сама виросла в письменницю; власним думанням, власною силою волі вона розвила свій Божий дар, будувала свій

письменницький шлях і самотно ішла тим, у більшості тернистим, шляхом.

А Леся Українка це — ніжно виплекана чарівна квітка, яка легко і напевно могла б загинути без догляду і плекання.

Саме в цім короткім нарисі ставимо своїм завданням, висвітлити цю особливість виховання й розвитку та витворення образу Лесі Українки. А це дасть нам можливість глибше пізнати й зрозуміти силу і красу її поетичної творчости, а також ідеологічну її основу, себто провідні думки творчости.

* * *

Леся Українка (власне ім'я — Лариса Косачівна) народилась 25 лютого 1871 р. на Волині. Була донею відомою української письменниці Олени Пчілки, сестри Михайла Драгоманова. Олена Пчілка мала ще сина Михайла, що виступав також у літературі (під прибраним іменем Михайла Обачного). Родина Косачів була високо освіченою й глибоко свідомою національно. Разом з тим вона мала матеріяльні засоби (маєток на Волині і посада батька Лесі, що був повітовим маршалком). Це створило можливість дати дітям найкраще виховання.

Тому, що українські школи під той час були заборонені й тому, що мати, Олена Пчілка, хотіла дати своїм дітям дійсно найкращу освіту без всяких забобонів та впливів чужої школи, родина Косачів не посилала Лесі до жадної російської школи, а вчила її при допомозі найкращих учителів увесь час дома, від самих початків науки до повного завершення її, вище того рівня, який давали найкращі університети того часу.

Такому завданню родини Косачів дуже сприяло те, що сама родина мала надзвичайних людей — таких, як вуйко Лесі — Михайло Драгоманів, що був на ті часи видатним ученим і політичним провідником українського руху, а також мати Лесі, що була сама письменницею та займала в поезії далеко не останнє місце. До того ж родина Косачів жила дружньо з видатними українськими професорами, педагогами, науковими й громадськими діячами. Тому

й Леся Українка мала найкращих учителів. Усе навчання провадилося українською мовою. Таким чином Леся простудіювала всі наукові дисципліни, а разом з тим вивчила кілька чужих мов, і так досконало, що п'ятьма мовами — французькою, німецькою, англійською, італійською й ес-

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

панською — вона володіла цілком свobodно, а до того ж знала латину та мову грецьку. Ця винятково гарна освіта відкрила їй пряму дорогу до духових скарбів великих народів світу, шляхом студіювання їх письменства, історії

і взагалі культури. Особливу увагу мати Лесі звертала на розвиток у неї мистецького, а переважно поетичного хисту.

Леся Українка мала великі обдаровання: її ніжний розум охоче приймав науку й розвивав її в форму власної свідомости, а разом з тим надзвичайно розвивалось і ушляхотнювалось Лесине почування. У дуже ніжнім і делікатнім від природи тілі розвинувся на подив величний геніяльний дух. І ось з цих коротких даних ясным стає, чому Леся Українка була такою неподібною до всіх інших. Її знання підносили її на надзвичайну височину, з якої весь світ, все людство ніби лежало перед нею й було видним у всі далекі віки. Перед її розумовим зором проходили великі події різних народів, відбувалися перемоги й за-непади.

У той же час удосконалене артистичне її чуття вбирало в себе страшну й солодку музику тих подій, а власний дар творчости перетворював її думки й переживання в мелодійні рядки поетичного слова. Таким чином родилась її творчість.

Ушляхетнена вихованням і наукою душа Лесі Українки була б скарбом для найбільш цивілізованого народу, її дух вітав у тих самих вершинах, де горіла творчість великих геніїв світу — таких, як англійських поетів Шекспіра, Теннісона, Байрона, німецьких Гайне, Гете, італійських Данте і ін., але разом з тим Леся була українкою і може першою на протязі всієї української історії так високо культурно розвинутою. Її геніяльна душа мала основу українську. Своєю наукою вона обняла український народ, своє мистецьке чуття вона злучила з його життям, з долею українського народу і його стражданням вона віддала всю свою любов, а на крилах свого поетичного дару винесла той український народ на верхів'я духу.

Лесю Українку звичайно ставлять третьою в українським письменстві після Шевченка і Франка, а більш серйозна літературна критика віддає Лесі Українці друге місце, а Франкові третє. І справді, коли розглядати Фран-

ка, як письменника наукових творів і разом з тим поета і прозаїка, то він по вартості своєї літературної праці займає друге місце після Шевченка, але коли брати тільки силу й красу поетичної творчості, то Леся Українка стоїть зараз же після Шевченка.

Леся почала писати рано, 11-літньою дівчинкою, і її життя закінчилось швидко — на 42 році. Наприкінці життя вона досягнула нечуваного до того часу в українській літературі розцвіту, який перед її смертю несподівано згас. Творчий шлях десь у височині обірвався... Вона жила коротко і не вмерла, а згоріла в своїй творчості, в своїй безмежній любові до українського народу і в прагненні його визволення.

* * *

Поетична творчість Лесі Українки складається з лірики, себто чуттєвого вияву переживань і дум та з цілої низки поетично-драматичних творів, як: „Лісова Пісня”, „Одержима”, „Кассандра”, „Зелений Гай”, „Руфін і Прісцилла”, „На Полі Крови” і багато інших.

В цьому короткому нарисі ми не маємо можливості ширше схарактеризувати творчість Лесі Українки, тому подамо лише головні її риси.

На першому місці в її творах, особливо в ліричних, стоїть естетичність, себто загострено ушляхетнена міра й краса образів і слова, що надає її творам виняткової сили і підносить їх до шедеврів лірики. Трудно сказати, кого з наших поетів поставити вище Лесі Українки за такі широко-ліричні речі, як ось хоч би цей вірш:

*Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучі пташки!
Все ожило, усе загомоніло, —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і брело, —
А я лежала хвора й самотна.
Я думала: „Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна”.*

*Ні, не забула! У вікно до мене
Залянули від яблони гілки,
Заміотіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.
Прилинув вітер, і в ти́сній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині
І любий гай свій відгук з ним прислав.
Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цюла.*

Наведений вірш розкриває перед нами велику ніжну душу Лесі Українки, вводить нас крізь відкриті двері в прекрасний храм її духу. Хіба ми не відчуваємо себе в тому храмі розчуленими і стривоженими до сліз у самих найкращих наших почуваннях?

Для Лесі Українки її поезія була тим другим її безсмертним „Я”. Вона витворила ту другу Лесю Українку, що залишилась нам безсмертною. І то було для самої авторки великою втіхою перебувати з тою другою — безсмертною. У своїх стражданнях знеможеного недугою тіла і в своїх терпіннях за долю народу Леся знаходила єдину втіху, єдину мету життя в своїй творчості, в розмовах з тією другою Лесею, що йде в безсмертя, як один з провідників її народу.

Ось як вона говорить:

*Через тумани ліги, через велике горе
Ти світиш мені, моя зоре!
Ти це була, що встала вогнем опівночі,
Шлях прокладала ясний через темне, бурхливе море
І чарувала новою надією втомлені очі, —
Ти це була, моя зоре!
Хто ти, мрія чи сон? Я не знаю,
Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю.
А як зламаю, зломлюсь тоді певне сама,
Бо задавить ворожя тьма.
Ти мене до життя пробудила,
Ти мені очі відкрила,
Раптом вирости в мене і сплеснули крила
І понесли мене вітру шляхом променистим,
Вітру, все вітру,*

*В тую країну простору,
Де моя зірка зорить світлом рівним і чистим,
В тую країну, де щастя і горе однаково жмлі,
В тую країну, де усміх і сльози однаково ясні,
В тую країну, де чола підводять погмлі,
Де не сльозами, а співом ридають нещасні.
Я не журюся чи рано, чи пізно загину,
Я не журюся, що світ цей хороший покину,
Я не журюся — нехай там життя моє гасне.
Зоре моя! в тебе світло повік буде ясне.
Інші будуть свіці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Посиднаються в янім акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сіяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.*

* * *

Другим головним елементом творчості Лесі Українки — це є її справжня любов до народу.

Ось, наприклад, візьмемо цей вірш:

*В мужика землянка вошка —
В пана хата на помості;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів біліші кості!
У мужички руки чорні,
В панів рученька тендітна;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів і кров блакитна!*

У цьому вірші звучить іронія поетки, сповнена гнівом, над пануючою верствою.

Або:

*О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незатосні рани
На лоні у тебе, моя Україно!*

А далі:

*Ці очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжкого від твого не видали . . .*

Ця любов проходить головною ідеєю крізь усю творчість Лесі Українки. Вона хоче бачити Україну без панів

і рабів, людей рівних і гордих, освічених і свідомих, шляхетних і добрих! Тут вона стає в ту саму лінію, котру почав Шевченко і котрою ішли і йдуть усі великі українські люди: Франко, Драгоманів, Грушевський, Коцюбинський, Кобилянська й інші. Це є визволення принижених. Це є братерство, рівність і правда між людьми, як Леся каже:

*Я там братерство, рівність, волю чоужу
Крізь чорні хмари вглядіти бажаю . . .*

З тієї любови Лесі Українки до приниженої людини виростає огненна її любов до України, а вкупі з тією любов'ю гнів на насильників України і гнів на слабодухих українських людей, як також пророчий заклик, як у Шевченка, вставати, брати зброю в руки й визволятись:

*Страшне повстане скрізь землі рушення,
І з громом упадуть міцні будови . . .
Великий буде жах, велике й визволення! . . .*

В любові до України і в шуканнях способу визволення з того страшного стану геніяльний дух Лесі Українки вітає далеко в глибину історії народів, розкриває образи минулого й виливається в її драматичні твори і поезії з чужого життя. Там постають картини кривавої французької революції, визвольних рухів Італії, давніх подій Єгипту, Риму і т. д. В цій творчості Леся Українка зливає долю українського народу з долею цілого світу та стає всесвітнім генієм, не відриваючись від своєї української матері-землі.

Проф. Михайло Грушевський, наш великий історик, змалював цей розцвіт творчости Лесі Українки такими словами:

... „Величезний, нестримний поступ її, якийсь титанічний хід по велетенських уступах, не рушених ніякою людською ногою, де кожний крок, кожний твір означав нову стадію”.

* * *

Леся Українка народилась і виросла в дуже сумних обставинах української історії, коли за словами поетки:

*Найкращі дні свої провеси ми зустрічали сужом,
Тоді якраз погасли всі вогні і відкрилось темне море сивим шумом . . .*

Це був час, коли навіть провідні кола українства були як закаменілі в своїй безвольності й безнадійності під тиском московського панування. І тут огненний голос Лесі Українки вніс цілком нову хвилю, оживив Шевченкові гасла боротьби, волі для українського народу: „Б о р і т ь с я , п о б о р е т е !” І тому справедливо найліпший український критик Іван Франко називав Лесю Українку — цю ніжну делікатну дівчину — одиноким поетом - мужчиною після Шевченка.

І справді вся творчість Лесі Українки, все її життя, кожне її дихання кличе український народ до діяльності, до великих бажань, до боротьби. Вона не знає зневіри, вона знає віру в безумовну перемогу: *Contra spem Spero!* (Без надії таки сподіватись).

* * *

Закінчуючи цей нарис, ми хочемо підкреслити свою основну думку і скріпити її ще одним доказом.

Життя таке небагате талантами і геніями. Так мало розвивається їх до повної сили і краси. А тим часом велике число талантів і геніяльностей з'являється у світ. Їх засіває творча рука щедро по землі, неначе зорі, неначе дивні самоцвіти. Але той багатий засів гине в темряві й холоді суворих обставин людського щоденного життя.

Мало з них, тих зародків — талантів, і то дуже мало, проростає крізь каменистий ґрунт і розцвітає прекрасним напівбожеським цвітом.

Приклад великого Тараса Шевченка повторюється нечасто. Він виріс у надзвичайно важких обставинах і досягнув своєї геніяльності шляхом перемоги власними зусиллями тих усіх, здавалося, непереможних, перешкод, що стояли на його шляху. Про нього ми можемо сказати, що він виріс, як дорогоцінний красний цвіт поміж колючими будяками, серед дикого степу.

А скільки геніїв, подібних до Шевченка, загинуло безслідно в трагічній минулій українській історії! Скільки їх гине, також непомітно й мовчки, щодня і тепер серед українського народу! І як багато тратить народ від того! На які довгі століття затримується культура й розцвіт народу!

І ось приклад Лесі Українки, цієї ніжної дівчини, виплеканої на ґрунті багатой культури з найбільшою пильністю тими, хто любив її й хто не жалував нічого для її розвитку, — це дає нам світлу надію, вказує нам шлях, яким народ може розвинути свої таланти. Майже з певністю можна сказати, що коли б не ті надзвичайні піклування Лесиної мами, то не мала б Україна такої геніяльної поетки. Відомо, що Леся Українка весь час була недужа виснажуючою хворістю — сухотами, і коли вона прожила навіть 40 років, то тільки завдяки тим надзвичайним жертвам і доглядові з боку її батьків і — в останні роки — з боку її чоловіка, д-ра Квітки. Її ж поетичний дар розвинувся в геніяльність за такий короткий час завдяки тому особливому вихованню, що дали їй батьки при допомозі найкращих учителів.

Із цього для цілого нашого загалу, і для кожної української родини, є наука: яке велике значення має виховання дітей у родині й яку велику вагу мають звертати батьки на виховання дітей. Той приклад нашої найкращої української жінки, гордості не тільки української, а й світової поезії, може одної з найбільших жінок - поеток цілого світу, як сказав англійський професор В. Кирконел, — нехай той приклад послужить хоч у маленькій мірі українським матерям у вихованні своїх дітей. Тоді ми матимемо більше розвинених талантів, більше обдаровань серед нашого народу. Безсмертна Леся Українка, що залишається з нами навіки, нехай завжди будить нас до великої любови до свого народу, до краси й шляхетности й до великого діла та боротьби всіма нашими силами, всіма нашими думками, в кожному нашім русі, в кожному нашім ділі на визволення українського народу до вільного, самостійного життя на своїй рідній, багатій і красній українській землі від Карпат до Кавказу.

(Цей нарис був надрукований у журналі „Наше Життя”, кн. 3, 1941 р., Вінніпег).

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Леся Українка була не тільки найбільшою жінкою-поеткою України, але навіть другим поетом щодо сили й глибини творчості після Т. Шевченка. Та ще до того її твори, після ширини і глибини тем та їх культурного змісту, ставлять Лесю Українку в перші ряди найбільших людей світової культури. Тож є велика гордість для нас, що ми маємо її, а разом з тим пізнання її творів є не такою легкою річчю.

Літературна творчість Лесі Українки безмежно багата. Покищо її твори є зібрані в 12 томах. Розділити їх ми можемо на дві головні частини, а це: твори ліричні, в яких вона прямо промовляє до душі і серця читача, і твори драматичні, в яких вона говорить образами подій, устами і ділами їх дієвих осіб. Це є найтрудніша для зрозуміння і найвища щодо поетичної техніки частина її творчості, де вона досягає вінця досконалости.

Для цієї доповіді я беру не всі драматичні твори Лесі Українки, лише декілька поем, бо для того, щоб обговорити всі її драматичні твори, потрібно цілої низки подібних студій.

Драматичні поеми Лесі Українки мало відомі ширшому загалові. Дві головних причини цьому: трудність для зрозуміння символики цих творів пересічному читачеві, а також мале поширення їх серед громадянства.

Про ту трудність зрозуміння драматичних творів Лесі Українки говорить уже той факт, що коли з'явилася друком перша її драматична поема „Вавилонський полон”, то українська критика і вище інтелігентське суспільство зустріло цю поему лише зі здивуванням. Отже — не зрозуміло.

І дійсно треба було більшого пізнання самої Лесі Українки, як письменниці, а також більших дослідів над її творами впродовж певного часу, щоб її драматичні твори стали ясними, зрозумілими і близькими українському читачеві.

Тепер уже кожний їх зрозуміє, глибоко переживе і дістане від них огненне надхнення до жертвенности, самоудосконалення й активного служення високій людській і національній українській ідеї.

Головною ідеєю в поемах Лесі Українки проходить боротьба вищих змагань з несвідомістю і лінивством звичайних людських мас і одиниць, які творять ті маси.

І тому головною ціллю в поемах Лесі Українки поставлено — розкрити очі тим народнім масам на їх блуди, пробудити їх свідомість і зворушити до вищого ділання.

Іншими словами — тією ціллю є — освідомити український народ, вдихнути в нього творчі, рушійні сили і здвигнути на великий чин освободження й розцвіту.

* * *

В поемі „Одержима” Леся Українка дає образ учениці Ісуса Христа, дівчини Міріям, що найбільше Його любила і то такою любов'ю, що нічого від Нього не хотіла. Це тому, що насправді Його розуміла і ставила Його вище себе. Всі інші мало Його розуміли, щось собі від Нього хотіли і нічого від себе Йому не давали, значить себе ставили вище Нього. Як каже Леся Українка устами Міріям:

*І кожний всти торкнутися хоч одержу,
Хоч край плаща Месії, тільки я
Торкнутись не посміла, бо нічого
Просить не мала в нього: ні здоров'я,
Ні страви на беззлібі . . .*

Коли Ісус радить їй заспокоїтись і любити Його вогорів, Міріям каже: „Ніколи”. Коли Він далі їй говорить, що для того, щоб люди прозріли, треба ще Його крови, вона з жахом відповідає: „Хай їм вона на голову впаде!”

Коли в Гетсиманському саду Міріям таємно підслушує молитву Ісуса до Бога-Отця про звільнення Його від розп'яття, вона каже сама до себе:

*. . . Я тепер не тільки
До ворогів його ненависть маю,
Але й до друзів, о, до цих ще більшу!*

*Ви сонне кодро! Світло отівночі
Не будить вас? Вам заграва кривава
Очей лінвиз не здола розплющить?*

І коли Месія каже до сонних учеників: „Не спіть! Душа моя смутна до смерті!” І коли все ж ученики спокійно собі сплять, Міріям говорить:

*Каміння у пустині відкликалося
Потрійною луною, але ці не обізвуться.*

Після розп'яття Ісуса Міріям зустрічає Іоанну і старого послідовника Ісуса. Вона не вірить, що Христос воскрес, бо мовляв: „не варті ви, щоб він воскресав для вас”, Коли ж ті двоє налякалися, щоб не почув їх дозорець і щоб вони, бува, не потерпіли за Ісуса, вона, Міріям, говорить сміливо тому дозорцеві, що Ісус воскрес, той, що ви Його розп'яли.

*Нехай там стережуться цар і Цезар
і весь синедріон . . .*

Її хапають, прихильники Ісуса розбігаються і ховаються, збігаються жиди, фарисеї і садукее і побивають Міріям камінням. Вмираючи, вона каже:

*Месіє ! . . .
За Тебе віддаю життя і кров . . .
І душу . . .
Не за небесне царство . . . Ні . . . з любови!*

Таку високу любов поставила Леся Українка для служення найвищій ідеї, любов, що приносить у жертву тіло й душу, а собі нічого не хоче, навіть царства небесного. І тут, рядом із зразком такої високої любови, Леся Українка ставить самолюбство і боязнь звичайних людей, що

боятися потерпіти за свою ідею, за того, кого вони нібито люблять.

В цій поемі, під образом Христа, як об'єкту вищої любови від людей, ми добачуємо Україну, як об'єкт нашої вищої любови. Звичайні люди, що сплять спокійно, коли Христос страждає, і що ховаються від властей, щоб не потерпіти за Христа, це українське громадянство, що любить Україну або на словах, або за якісь малі вигоди, і яке не здібне на велику жертву, на справжню любов. А Міріям — це зразок справжньої любови до України, вище якої нічого немає.

Зразок такої любови, від неї самої, Леся Українка подає, між іншим у своїм вірші „Романс”, що був уперше надрукований аж 1928 р. В тому вірші вона дає відповідь ніби на дорікання свого символічного коханого, що хоче розлуки з нею, але каже, що їй жаль, що вона кохає. Відповідь її така:

*Не жаль мені, що я тебе кохаю . . .
Моє кохання, то для тебе зуба . . .*

Отже тут вона ставить предмет свого кохання вище себе, сила її кохання така велика, що вона приносить своє власне щастя в жертву — лише, щоб не зробити шкоди високій меті свого кохання. Це її зразок служення ідеї.

* * *

В поемі „Вавилонський полон” Леся Українка дає образ трагедії жидівського народу, що попав у неволю до Вавилонського царства. Цю трагедію оспівували, після Біблії, всі великі поети світу. Зразок жидівської неволі ставав прикладом для багатьох народів. Але більшість поетів переспівувала поему біблійну, як відгук їх власного романтичного смутку на ту далеку подію, не заглиблюючись гострим критичним оком в основи, вияв і наслідки тієї події. Леся Українка підійшла до того інакше. В прекрасних поетичних образах вона розкрила вселюдські причини тієї трагедії, розклад людського духу від неволі і страшні наслідки від того розкладу. А цим самим Леся Українка ту давню, чужу нам трагедію наблизила

так щільно до нашого часу, що показала в ній, як у магічному дзеркалі, трагедію нашого власного народу — її вселюдські причини, отруйний зміст і смертоносні наслідки. Як геніяльний лікар свого народу, вона зробила діагнозу його недуги шляхом порівняння хворого тіла іншого, чужого нам (жидівського) народу. А тим показала, як з тієї недуги вийти.

Ось зразки великого горя від неволі:

Жінка просить чоловіка їсти хліб, він не може — зуби йому вибито в Вавилоні. Інший чоловік питає жінку, чом їсти не варила, вона мовчить, коси її посипані попелом — її доньку забрали до Вавилону... Ще інша жінка допитує де її чоловік. Йй відповідають, що тоді, коли ще не була вдовою, він звався Ебенезер, але він умер під тортурами. І таке інше.

А ось зразки розкладу, занепаду людського духу в неволі:

Один левіт (священик) питає другого: Чому не був сьогодні на молитві? Він відповідає:

*Мене послав начальник до рахунків,
Майстрам гаражським саме йде розлата
За їх роботу при царських палатах.*

*А ти не міг знайти кого з невірних,
Щоб перейняв тебе?*

*Неволя, брате,
Начальник каже, що від юдеїв
Нема зручніших до рахунку.*

Правда. (Другий згоджується, перший продовжує вже нишком)

*За добру поміч дав мені начальник
От цього перся.*

Почувши таке, цей левіт, що запитував, виголошує:

*Господу хвала,
Що мудрістю відзначив свій народ
Понад усі народи світу! (І додав нишком)
А другого до помочи не треба?*

Тут нам показано характерну рису жидівського люду, а разом з тим зразок слабодуховости: за перстень від пануючого можна вже не йти на молитву (себто на служення своєму народові), а найнятися й собі та ще й Господеві дякувати.

А от зразки розбрату серед поневоленних. Тоді, коли треба скупчувати всі сили народу на одну велику ціль — збереження його і визволення, люди гризуться між собою за малі речі, розбивають свої сили. Жидівський народ ділився на самаритян і юдеїв. Кожна група мала своїх пророків, свою „святую” столицю. Одні Гарізім, а другі Єрусалим. У своїй поемі Леся Українка подала ту гризню між двома таборами, між двома пророками і напад обох пророків на молодого пророка Еліазара, що в інший спосіб підносив голос за цілий народ.

В цій суперечці між пророками (в ній беруть участь ще дід і хлопець, як представники старого й нового), Еліазар подає його спроби служення своєму народові в неволі, серед великих владик Вавилону, і в його оповіданнях Леся Українка накреслює дорогу — трудну й довгу до кращої будучности, до визволення.

Гарно описано, як жидівські невірники, коли Єрусалимський храм було розвалено, будували храм чужому богові Ваалові в Вавилоні:

*Якось я йшов
Через отой майдан, де вежу
Молохові будують наші люди.
Спинився я й задививсь на неї:
Біліс мармор, мов кістки на полі,
Порфір шаріс, мов пролита кров,
Сіяс золото, мов пожежа ясна.
Недобудоване стоїть немов руїна,
І чути поклик наших переможців,
І чути стоїн нашого народу.
Не зчуєсь я сам, як голосом великим
Гукнує на весь майдан: Єрусалиме!*

Також описано там базар невірників, пісні Еліазарові перед Вавилонянами про славу свого народу. Коли спитали Еліазара, чому він не співає Вавилонцям плакучих пісень про неволю свого народу, він відповідає:

*Мені Господь
Зложив у душу гордоці —
Не плачу зроду перед чужинцем!*

Хіба ми не бачимо в оцих давніх образах — теперішньої долі українського народу: неволі, будування чужих храмів, внутрішніх суперечок, зневіри... а понад тим — провідною зіркою до волі — слова Лесі Українки:

*Живий Ізраїль, хоч в Вавилоні!
(Жива Україна, хоч і в неволі!)*

Якби продовженням „Вавилонського полону” є інша поема Лесі Українки „На руїнах”. Вона й написана була нею неначе відповідь на байдужність і незрозуміння читачами й критиками „Вавилонського полону”. В поемі „На руїнах” Леся Українка малює ще більший розбрат і зневіру серед останків жидівського народу, які залишилися на руїнах його землі після спустошення Вавилонцями.

Після того страшного спустошення, що не лишило каменя на камені, зійшлися недобитки люду на руїни і серед них поробили собі загородки, безверхі курині, а багато просто розташувалося на голій землі... Так мешкали в скрайньому зневір’ї й розпуці. Їхні селища здавалися полем бою, засіяним мертвими тілами. Серед того спустошення і зневіри з’являється жінка-пророчиця Тірца. Вона розбуджує людей, заохочує до праці, старається повернути їм віру й надію... На це їй відповідають, що нема чого працювати, нема для чого жити: мій батько у Вавилоні, мій чоловік утік до Фінікії, мій брат в Ассирії:

*В ворожім війську,
Невольчи, в неволі сам загине —
Для кого дбати?*

Тірца каже їм дбати за себе:

*Дбай сама на себе, то будеш вільна.
Перед ворогами
Не скажеш: хто мені одержу дасть?
Не скаже ворог: я тебе вдягаю.*

Вояка, що залишився на руїнах з непотрібним уже мечем, вона посилає перекувати меч на рало:

*Розкуй меча на рало. Час настав.
Потрібна оборона і руїни . . . і т. д.
Чий хліб і праця — того і земля.*

Не розуміють Тірци люди, коли вона бере у старого діда розбиту стару арфу й кидає в ріку. Вона каже:

*Добудь нові слова, нові струни,
Або мовчи — могили не співають.*

Вона кличе людей до праці, до нового діла, коли стара лежить у руїнах, бо тільки праця, нові заходи, нові діла принесуть волю. А люди, згубивши надію і впавши в безсилля, чіпляються за обламки старих уже мертвих святощів, себто старих звичок, яких уже ніяк не можна пристосувати до нових обставин, бо з тих старих святощів - звичок уже вийшла душа,

І тому, коли Тірца кидає розбиту арфу в ріку, люди кидаються на Тірцу, щоб її втопити, бо, мовляв, та арфа була арфою великого пророка Єремії, що ходив у залізному ярмі і пророкував грядучу неволю. Так у тому ярмі й схопили його Вавилонці в неволю, і в той момент він розбив свою арфу. Вона віджила своє, але для безсилих людей вона є святощами.

Спасає Тірцу від розлютованої юрби не розум людей, але якраз розбрат. Бо Тірцу схопив табір юдеїв, а врятував табір самаритян. Знову вийшов на сцену розбрат у народі.

Але самаритяни хочуть, щоб Тірца перейшла до їх табору. Вона відмовляється, бо служить цілому народові. Вона каже:

*Устань Ізраїлю. З'ори плугами
Це бойовище, не дай ні кроку
Землі обітваної. Посій
Понад границями пшеницю добру,
Відгородись житами від пустині.*

І коли вона віщує відбудову нової столиці народу — Єрусалиму, тоді самаритяни, що хотіли столиці на Га-

разімі, виступають також проти Тірци, і вже обидва табори проганяють її в пустелю.

Ця поема кінчається сумно, бо народ цілком не розуміє своєї пророчиці, що кличе його до єдності й діл. Та в ті часи, коли поетка писала цей твір, Україна являла собою такі безнадійні руїни, що невчасно тоді було будити її до боротьби за життя, і що найбільш героїчні зусилля зрушити країну до визволення, були засуджені на марну загибель.

Отже для нас тепер стають зрозумілими слова вигнаної в пустиню і засудженої на самоту пророчиці Тірци:

*Дух Божий знайде сам мене в пустині,
А вам ще довгий шлях лежить до нього!*

Але в цій поемі все ж нема повного, безнадійного песимізму, зневіри. Тірца пророкує, що:

*Оті малі,
Он ті, що в курінях та при багаттях
Удосвіта працюють неспало,
Вони жива для Господа готують,
А ви, мов скорпіони в своїм гніві,
Самі собі отрути завдасте . . .*

Інша драматична поема Лесі Українки „Кассандра”, написана на тлі історії старовинних греків з-перед 3,125 років. Вона описує час, коли греки з Еллади воювали проти Троянської держави або Іліону.

Ця поема має більше число дієвих осіб - характерів і дуже складна з боку психологічного, тобто що до пізнання душі кожної дієвої особи і загального ходу подій. Але головне в поемі — це фатальність, тобто пануюча думка, що все наперед засуджено на загибель рішенням долі. Троя має загинути, місто має бути спалене і зруйноване, царська родина знищена, жінки й дівчата мають іти в невільниці . . .

Здавалося б, що з такої фатальности нема виходу, що людина безсила проти неї боротися. Одначе, коли глибоко розберете поему Лесі Українки, то побачите, що та фатальність впливає з характерів і діяльності людей, отже і залежить від людей.

Трагедія Троянської держави починається з того, що син троянського царя Парис викрав у спартанського (грецького) царя Менелая жінку Гелену. З-за того греки пішли війною на Трою.

Головною діевою особою в поемі є Кассандра, донька троянського царя, жриця бога Аполлона. Вона має пророчий дар усе передбачати і перестерігає людей про всі нещастя, які мають трапитися, але їй люди не вірять. Тому все виходить так, що коли її пророцтва сповнюються, то найближчі до неї люди обвинувачують її, що вона все те накликала своїми злими віщуваннями. Часами й сама вона слабне через свої власні почування, а це також веде до ще більшого лиха. Все разом веде до загибелі Трої і її дієвих осіб.

Кассандра пророкує загибель Трої з самого того моменту, коли з корабля на троянську землю ступила нога зрадливої Гелени з молодим Парисом:

*Я бачила як молодик вродливий
З веселим серцем на чужину плив . . .
. . . І я сказала:
„Гей, куйте шоломи троянські мужі,
У трос і в четверо кладіть блискучу мідь . . .”*

* * *

*Коли до нашої землі торкнулась
Червоно взута білая нога
Твоя, Гелено. Ранила ти землю.*

* * *

*Я бачила: Парис на нас не глянув,
Устами тільки привітав троянців.
Я бачила як на його думки
Сандалія червона наступила . . .*

Далі Кассандра каже, як вона вже добачала, як грецькі вояки сідали на чорні кораблі, як розвівалися грізно на їх шоломах гриви . . . Вони вже пливли воювати Трою.

Чарівну красуню Гелену Леся Українка малює як бездушну, безідейну жінку, якій ніщо громадське не дороге, але яка має силу корити собі найсильніших мужів і вести

туди, куди хоче. За все зло, що вона робить, ніхто їй нічого не чинить. І це веде до лиха.

Парис, закохавшись в бездушну Гелену, став лінтюхом, а не патріотом і вояком.

Кассандра має милу меншу сестрицю Поліксену. Її посватав Ахил. Вона тішиться щастям. Але Кассандра бачить уже смерть її жениха. Колись Ахил убив у бої її брата. За те й Ахил має згинути.

Другий брат Кассандри, лицар Гектор, має жінку Андромуху. Вона є доброю жінкою і господинею, має мало-го сина. Кассандра пророкує їм загибель. Її не слухають, кленуть. Але Гектор убиває Патрокля — друга Ахилового. Тому Ахил убиває Гектора. Врешті гине й Ахил. Замість весілля — похорон.

Так виплітаються страшні події одна з одної. Кассандри не слухають, за те слухають пророцтв її іншого брата Гелена, що пророкує людям те, що сам вигидає аби держати людей у послуші. Дух у людей падає, і коли вороги облудно відступають від Трої, залишаючи дерев'яного коня, в котрому сховані були ворожі вояки, то троянці вірять, як діти, що ворог відійшов і тягнуть з конем ворожих вояків у саме серце свого міста. На radoцax, що війна скінчилася, п'ють, гуляють і сплять. Голосу Кассандри з храму: „Вартуй, стороже!” — не чують. З дерев'яного коня вилізають ворожі вояки, одчиняють своєму війську брами міста, — і Троя гине.

Таким чином, в образі Кассандри Леся Українка показала провідницю народу і сам народ у такому положенні, коли провід не діє через те, що народ занадто байдужий у найтрагічніші моменти, і коли самій провідниці через обставини і власну нетвердість не стає сили зробити свій провід чинним, насправді повести людей. Сам народ у своїй байдужності йде за бездушними маняками (як Гелена) і пустословними віщунами (як Гелен, брат Кассандри) і не любить, коли його тривожать справжні будителі, такі як Кассандра.

Отже, доля народу залежить від його чуйности до своїх вірних правдивих провідників.

* * *

Коли в своїх ліричних поезіях Леся Українка вчила нас прямими закликами до служення народові, а також розкрила перед нами дивну красу поетичних образів, то в драматичних поемах вона вчить нас у той спосіб, що розгортає перед нашими очима цілі події з життя інших народів, одчиняє душі і серця дієвих осіб у тих подіях, щоб на них ми бачили зразки діянь — і добрих, і злих — причини подій і наслідки їх, та рівняли з ними себе і готувались до більш досконалого діяння, ставали вищими, кращими, більш доскональшими, більш захопленими інтересами й цілями цілого народу, а не дрібними, самолюбними бажаннями. Бо хто впадає в самолюбство і сходить на бокові стежки, той веде не тільки до загибелі цілої справи, а й до свого власного нещастя, як напр. та Андромаха, що доглядала лише свою родину, згубила чоловіка, а її єдиного сина-дитину ворог розбив об каміня, або як та Гелена, що мусіла переходити з рук у руки, хоч і тримала силу над чоловіками. Або як той Парис, що ніжився коло Гелени і загинув на мечі Менелая.

Будьмо ж чуйними до великого голосу нашої безсмертної провідниці, Лесі Українки. Не складаймо рук, працюймо, а працюючи, будьмо вірними високій меті. Не збочуймо на дрібненькі самолюбні доріжки, ставаймо кращими, сильнішими, мудрішими, гордими, бо ж серед нас перебуває і веде нас ясний і світлий, великий і чистий, як сонце Боже, дух нашої поетки.

(Цей нарис був надрукований в журналі „Наше Життя”, кп. 2, 1941, Вінніпег).

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА
З нагоди 50-ліття письменницької праці

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

В цьому, 1937 році, українське суспільство має надзвичайне щастя святкувати новий ювілей своєї улюбленої письменниці Ольги Кобилянської, котра вийшла на літературне поле в 1887 р. і за 50 років праці дала українському народові золотий врожай своїх безсмертних творів.

Свято Ольги Кобилянської особливо дороге і близьке жіночим серцям, бо головне й важне місце в її творах від-

ведено жіночим постаттям. Це ж поміж ті сірі шари поневолених жінок несе вона горючий смолоскип самопізнання і кличе їх стати на шлях досконалости.

Та разом з тим це є свято й цілого українського народу, бо Кобилянська, силою свого таланту, стала одним із світочів нашого народу, сторожів його прав, речників його кращого буття. Ці світочі промінням своїх душ проганяють тьму байдужости, піддержують світло свідомости, іскру надії, запалюють вогонь бодрости.

І ми, приєднуючись до того всенароднього свята, почувуємо себе щасливими й гордими, що й ми є часткою того народу, який дав світові Ольгу Кобилянську, що й нам належать дорогоцінні скарби її творів.

* * *

Творчість Ольги Кобилянської відзначається цілковитою оригінальністю, особливо в змальованні жінки. Душа письменниці вітає безперечно на самих вершинах, й вона у своїх творах намагається вирвати героїв з невідрадних обставин життя, з малокультурного середовища, й заставити їх думками й бажаннями линути на вершини, прагнути ліпшого духового життя, жадати оновлення людства.

До появи творів Ольги Кобилянської в українській літературі не було видатних жіночих постатей. Це все були переважно побутові типи, жінка-страдниця, безвольна жертва сліпих материнських та любовних інстинктів. Затерлась історична давнина й забуті були величні постаті, як княгиня Ольга, Рогніда, Роксоляна та Маруся Богуславка. Кобилянська творчим своїм духом відроджує нам тип жінки, і терпелива страдниця зачинає почувати в собі гноблену віками достойність людини і стає згодом до боротьби за права цієї людини. І тип колишньої жінки-невільниці перероджується в володарський жіночий тип. У своїх героїв вона втілює бажання освіти, щоб усунути небезпеку від того туману, що заслонює обрій історичної давнини українського народу і кличе: „Світла, світла!”

Для оправдання потреби вищости, аристократизму духа своїх героїв, вона намагається відшукати таємні ду-

шевні зв'язки до них від героїчних постатів історичного минулого: „Згадуйте предків своїх, щоб історія перед нами не згасла і золотої нитки не згубить” — так вона каже.

Головними елементами творчості Ольги Кобилянської є: природа, люди і людський дух.

Вона віддалася природі, заслухалася в її розмову, і природа винагородила її образами. Як рідна дитина зеленої Буковини, вона глибокою, ніжною душею вповні відчувала її красу і дала нам такі прекрасні, розкішні картини буковинської природи, що ними весь світ може любоватися. Тут її ліричний талант заблестів справжніми перлами. Природа в її очах не демонічна, як у романтиків Шеллінгової доби або Велса, і не мертва як у Оскарда Вальда, але подібно як у Коцюбинського — світ цілющої, благодатної краси. У своєму творі „Природа” вона говорить так:

...„Я понесла б її, куди б і не зайшла, оцю батьківщину мою, гори мої, смереківі великани мої, їх красу і силу, ту могутню поезію їх. Вони одні не цуралися сироти, кормили її спрагнену душу своєю тихою німою красою, виплекали вдачею характер у мені, нап'ятували його своїм сумовито тужним п'ятном, тому я їх дитина...”

А ось малюнок ріки в глибинах ліса, яка каже сама про себе так:

...„Я глибока, безмежно глибока. Оскільки вужча, остільки глибша. Оце широке пишне листя, що плаває тут і там по мені — що незамітною стебеліною здоймається з мого замученого дна до ясного світла — воно тобі скаже, яка я глибока. Це моя сила і мое багатство...”

В нарисі „Лісова Мати” стара смерека, матір лісу, стоїть як віщунка доброго й злого на землі:

...„Коли вона застогне серед бурі, то це певно щось більше, як лиш боротьба з негодою. Оця мати лісу мала сірий мох на пні і на галуззях. Її галуззя були мов рукави, такі великі й широкі, як трикратний рукав гуцульської, багацької сорочки. Так глибоко й розкішно, так тяжко спадали віти з сильних галуз, наче б свята земля сама їх до себе притягала...”

Або знову:

... „Коли йдеш у ліс, ти не застанеш тут такого ладу, як в гарно виплеканім і з розвагою заложенім саду — та зате стрінеш ти в лісі таку силу й потугу, стільки несвідомої поезії й краси з першої руки, про яку в гарно виплеканім саді і не снять, а тобі тоді з подиву серце замовкне...”

Картини Парасчиної мандрівки пралісом до Чортівського млина вражають демонізмом малюнку й нагадують образи пекла великого італійця Данте.

Описи природи в Кобилянської роблять непереможене враження тому, що природу вона описує, як щось живе, подібне людській громаді, зв'язане нерозривно з людиною. У своєму творі „Битва” вона описує просту річ: як зайшли люди-наємники вирубували віковичний праліс, але в цій простій події її малюнок дає величезну трагедію. Читач наче бачить, як стоїть перед ним живий могутній праліс, і ці люди-наємники роблять на нього напад, подібний до нападу дикунів-ворогів.

Другою основою творчости Кобилянської є люди — український простий народ і серед нього видатні особистості. Тут талант письменниці зумів опанувати найтаємніші глибини людської душі. Доказом на це є її оповідання „Земля”, що є одною з найкращих книг в українськім письменстві.

В „Землі” всі типи і найрізніші характери зображені зі справжньою артистичною правдивістю та вірністю і яскраво виступають на малюнку та чарують око. Тут і хлібороби-мужики, і зарібники та слуги, і пан і піп та попада, і учитель, і жиди, цигани й злодії, і село та місто, і військo — все на тій землі, яка нічого не має з того, що родить і нас годує, а без якої людина й народ нічого не значать, від якої всі залежні.

В цім оповіданні буденна праця українського селянина виступає як творчість і стоїть далеко вище описів праці мужика в подібнім романі французького письменника Золя, де праця селянина — це тільки простий, життєвий труд, який приносить йому стільки, а стільки гроша. У нашого трудовика-селянина чуття до землі якесь святе. Цей

проникнутий настрої героїв, любов до створіння, описи природи та як мужики їдуть у поле з плугами, і як вони тими срібними плугами кохають-вирізьблюють святую землю; як вони сіють і як при тім сіє і молиться з ними ціла природа, як при тім сяє небо і радісно співає пташка, і як цілий той зелений мужицький світ дише всеплодючою силою і переповнює нею душу людини й звіра, — те все захоплює читача надзвичайно, а розв'язка всяких душевних суперечок героїв врешті дає нам повне моральне й мистецьке вдоволення.

На тлі цієї любови нашого селянина до рідної землі письменниця творить найкращі картини родинного життя. Любов батьків до Михайла, сцени кохання між Михайлом та Анною, а материний жаль при убитім Михайлі — це зразок вияву найвищого трагічного почування. Не можна поминути й не сказати, що цей твір є з найсильніших не тільки української письменницької творчости XIX ст., але й загально-європейської.

Це надхнене відношення нашого селянина до рідної землі відбивається і в інших творах Кобилянської. Так, у нарисі „Юда” нещасний Андрій скаржить про свій зрадницький злочин:

... „Двоє не простить мені мого нещастя. То є душа мого сина, а потім наша нива. Може я ще здіблюсь на тім світі з моїм сином, і може він простить мені, що я завинив. Може. Але моя нива, цей кусень землі, яка походить з діда-прадіда, і яку обробляли руки мого сина, з нею я ніколи не здабаюсь і вона не простить мені ніколи, що я зробив її сиротою і відняв у неї руки, які її обробляли. Вона жде при сході сонця і при світлі місяця, жде нас, коли зеленіє і збіжжя колишеться як найкраще, все і кожного часу нас дожидає, поки не прийдемо і не дамо їй того, що ми їй давали відтоді, як почалось наше життя. Працю!”

Або, як у „Листі засудженого на смерть вояка до своєї жінки”, де він прощається такими словами:

... „Марійко, не плач! Диви бо, не думай про мене. Думай за ту землю, котру тобі лишаю. За той зе-

лений клаптик, через котрий журчить потік, де росте та розлога верба, що з неї ми кожного року перед Великоднем рвали шутку тай несли святити до церкви. Пам'ятай на нашу корову, що всіх в хаті годує, що за мною так рикала, як я, відходячи, послідний раз кинув їй сіна в жолоб. Дивися, щоб вона ніколи не була голодна...

Третім елементом творчости Ольги Кобилянської є людський дух. В цій сфері вона, можна сказати, по-бунтарськи висунула новий ще тоді в нашій літературі ідеал боротьби за обнову душ, ідеал духової самостійної одиниці. Вона кличе кинути мертвецьке оточення і шукати нових спромог, нових талантів у душі, — хай народиться свобідна людина з розумом.

... „Ах, ми така низько думаюча маса, що не вміє одушевлятися” — каже вона — „Чому в нас так мало гордості і відпорної сили, так мало наклону до величі... Ми не горді, ми наймити з природи і вміємо лиш жалітися!”

Полишити треба все це, бути собі ціллю, боротися за кращу самосвідомість, удосконалювати себе, розвивати свої сили. „Створити таке щось, що поривало б! Змагати до останніх вершин совершеної особистости. Розцвітує в моїй праці, мов та рожа!”

У своїх творах Кобилянська приділює багато місця боротьбі з духовою неволею жіноцтва, яке терпіло під фальшивими поглядами на становище жінки в суспільстві. Однак ця боротьба не має нічого спільного з емансипаційним жіночим рухом, бо найвищим жіночим ідеалом ставить Кобилянська ідеал доброї жінки, доброї матері з найкраще розвиненим духом, бо саме в жіночих руках лежить управа людських характерів, виховання живих людей, — це обов'язок жінки. Вони повинні розвивати історію народу і впливати на оточення не тільки своїм полом, але і прекрасними, великими, примірними характерами.

Хоч у своїх творах Ольга Кобилянська більше займається особистостями, а проте ніколи не забуває про цілий український народ узагалі та про справу україн-

ського визволення. Словами своєї героїні Наталки вона говорить:

... „Завдайте собі праці, щоб стали таким, яким я вас уважаю: розумним чоловіком із вірою в ідеальні вимоги життя і пориваючим приміром для загалу. Нашому народові треба проводирів усюди й усюди”.

Вона спонукує ушляхетнювати свої душі наскрізь, здобувати цивілізацію у своїй хаті, творити свою власну українську культуру. „Нам треба характерів, робітників завзятих, що беруться і за найдрібнішу цеглу, не погорджуючи нею для збудовання своєї держави” — каже Кобилянська.

Сама особа письменниці викликає великий подив у всіх. Як могла загорітися така велика душа в такому глухому, запліснявілому житті, яке її оточувало. Люди без животноного розмаху, без ідеалів, без гордих мрій. Чоловіки урядники з бюр або шкіл, всі з маленькими, маленькими цілями, жінки-невільниці з одноманітним од віків життям, — це складало атмосферу буковинсько-румунсько-австрійської дійсности. Десь там у світі, поза окопами мертвецької провінції, буяє життя. Палають пожари революцій, руйнуються здряхлілі основи, повстають генії, що ведуть визволені маси в краще майбутнє, та тут не чується відгуків тієї боротьби. І як родяться акорди пісень у стилі „Вальс Мелянколік”, так зроджується в таку хвилину нова творча краса, нова муза, великий поетичний геній — Ольга Кобилянська.

І вірно змалював поет О. Стефанович стислими образами постать письменниці та предмет її творчости:

*Стезя терниста і перівна, —
Її терням не видно меж . . .
Та, Душу світлого Царівна,
Неутомимо ти ідеши.*

*Сльоза від болю не заблума, —
Лише затиснуться вуста . . .
Печутим кроком за плечима —
Неодлучима Самота.*

*Чи на вершинах, чи в долинах, —
Де б не лягла стега твоя, —
В душі — Краса і Україна,
Як двосидня зоря.*

* * *

Твори Ольги Кобилянської виходили окремими виданнями, друкувалися в журналах, а також виходили цілими збірками оповідань, новель, нарисів. Повне збірне видання творів у десяти томах зроблено Кооперативним Видавничим Товариством „Рух” у Харкові.

Відомі переклади її творів у німецькій, російській, чеській і польській мовах.

* * *

Ось така творча діяльність Ольги Кобилянської. Велич її творів вразить нас ще більше, коли ми поглянемо на її життя.

Родина батька письменниці зайшла в Галичину з України й походила зі шляхетського роду, але папери про це згубились, а дід Яків у свій час не подбав про вироблення їх, і коли йому звертали увагу на доцільність заховати в той час такого диплому для сина-одинака, він байдужо махав рукою, промовляючи: „Виживе і без того, в нього добра голова!” І дійсно, врешті поборовши всі життєві перешкоди, батько письменниці вибився на становище урядника-мандатора, а потім був прийнятий як слідчий суддя до суду. Мати письменниці, з походження німка, була вихована в українській родині; вона не була вчена, а проте своєю лагідною вдачею зробила великий вплив на склад характеру Ольги. З дитячих років Ольга Кобилянська любила переповідати своїй подрузі або сестрі якісь фантастичні оповідання, що називала їх казками й снами. Далі прийшла школярська наука, спочатку в польській, а потім у німецькій мові, але та наука не була довгою, до якихсь 15 років життя, а далі не було засобів вчитися. Поривалася до вищої освіти, але в хаті були старші брати, їх треба було утримувати в гімназії... і для дівчат зачинились брами науки.

З цього часу письменниця самотужки береться за свою освіту, читає безупинно, хапаючи кожну книжку, наукову чи шкільну. Про читання українських книжок не було й мови. Книгарень у тім маленькім гірськім провінціоанальнім містечку Кимполонгу не було. Десь-не-десь лише принагідно попадала якась українська книжка до рук.

Ще молоденькою дівчиною, в 13—14 років, Ольга зачинає писати вірші. Чимсь була переповнена та молода душа, тугою або смутком, щось не доставало їй. Хоч часами бувала весела, навіть збиточна, та на самоті спадав на душу глибокий сум. Найсильніше в ті часи на письменницю впливала природа, й вона вибиралася на прогульки в гори, в чарівні закутки між скелі, або блукала босими ногами в розпіненім потоці. Коли брати приїжджали на вакації, вона завжди вчилася біля них, жадібно перечитуючи їхні лекції, як з філології, так і з правничих наук. Одна з приятельок письменниці, Софія Окуневська, заговорила до неї українською мовою та стала переконувати писати свої твори по-українськи (до цього перші літературні спроби Ольги були написані німецькою мовою). Тоді наче б вона знайшла світло, за яким так тужила, невимовно мріяла.

З того часу Ольга Кобилянська стає вже лише українською письменницею.

Коли була ще молодою, Ольга Кобилянська любила годинами лежати в лісі на траві. Вогкість поділлала на кості й мускули, і тому наступив параліч. Недуга та пройшла, але не зовсім — тяжкі наслідки її залишилися на все життя.

Так життя Ольги Кобилянської стало майже стражданням: особистим і за людей. Доля дала їй великий дар слова, чутливу душу, але та сама доля засудила її залишитися весь вік самотною, одною. Блискала в її житті любов особиста, але щастя не склалося.

Від того залишилась глибока туга. Завжди на устах привітлива усмішка, лагідна, щира, притишена бесіда. А великі чорні очі тужно й сумно глядять, неначе чогось ждуть.

До людей Ольга Кобилянська ставиться завжди надзвичайно добре, — в кожній людині вона вміє знайти щось цінного, гарного. Вона вірить у людей.

Все життя її пройшло в середовищі принижених, убогих, і сама вона прожила свій вік просто, скромно, навіть у недостатках.

Ось як описано її кімнату:

... „Кімната не більша 4 метрів довжини і 3 ширини. Під вікном маленький столик, перед ним крісло, коло нього полички з книжками. Канапа. Ліжко. А з дверей немилосердно тягнуло зимном”.

А ось її робочий стіл:

... „На стародавнім столику, на котрім повиростали перлини української літератури і котрий неначе б трохи осівся від тягару всіх тих сцен, переживань, щастя й нещастя, любови і ненависти, боротьби за визволення людства, а окремо українського народу і спеціально українського жіноцтва, і котрий неначе б то радіє, що він вибраний служити творцеві артистичних штук, на цім то столику порозкидані різні записки...”

(З споминів О. Г.)

У таких обставинах проходить життя Ольги Кобилянської — велика творча робота!

Якось приятелі висловлювали їй думку, що добре було б їй перебраться до великого міста (Львова), в культурний осередок. Але вона рішуче відповіла:

... „Ні, не можу покинути цих гір, не можу залишити цих людей...”

І таке самотнє, самовіддане на службу народові життя, є одним великим творчим процесом. У своїй автобіографії Ольга Кобилянська згадує, як вона творила свої безсмертні образи:

... „Всі дрібні поезії в прозі — це краплі моєї крові. Поставали з хвилин, де я чула себе пониженою, скривдженою... Ніколи ніхто не чув в моїй рідні скарги з моїх уст, чи я чула себе щасливою або

й ні... У тяжких, сумних хвилях ніколи не жалілася я навіть перед найліпшими приятелями про те, що мене гнуло до долу — а сьогодні, сьогодні мені так добре з тим. Одна праця, одне перо, ба — власне мое Я зробило мене тим, чим я є — робітницею свого народу...”

Творчість Ольги Кобилянської більша за її власні рамки. Своєї величі вона сама не знає. У своїй величі вона соромлива, як квітка. Часто її твори виходять далеко за ті межі, про які вона думала. Оповідання „Жебрачка” написано нею, як особистий образ, але те оповідання, великою силою її творчого духа, стало образом нашого нещасного народу.

Не знала вона й про той вплив, який її твори робили на людей. Один із видатних українських діячів (М. Ю. Шаповал) у своїм листі, з приводу 40-літнього ювілею письменниці, говорить так до неї:

...„Туга моя була безмежна: світ широкий, але ми в нім не маємо місця... Я хотів досконалости, але думав, що вона неможлива. І раптом я прочитав „Царівну”. Бути собі цілею! Це те, що мені було треба... Стати людиною досконалою внутрішньо-незалежною, творчою. Прокинулась буйна гордість. Це була свідомість своєї людської гідности. Тоді я став розуміти і любити світ і людей — тих покинутих, упосліджених, тих „не-людей”...

* * *

Така Ольга Кобилянська. В підвечерні хвилини свого життя вона може спокійно сказати: „Я була робітницею свого народу”. Але навіть більше! Як каже про неї чеський професор Горак, вона з певністю може сказати: „Працювала ненадаремно!” Віддала всю себе своєму народові, великій любові до нього. Дала невичерпані, глибокі озера цілющої води для українських душ. З тих озер покоління будуть черпати мудрість до пізнання народньої душі. З тих озер покоління будуть напиватися сил до боротьби за щасливу, світлу будучність.

Кожна стрічка її писань учить нас:

... „Так беріться до чогось, робіть щось, якусь працю, що стала б світлом для інших, а потіхою у вашім житті і зробила б вас твердим, могутнім і гідним поваги народом... Я хотіла б, щоб українці стали орлами!”

(Доповідь виголошена Г. М. на ювілеї О. Кебилянської, 21 листопада 1937 р. в Інституті Просвіти у Вінніпегу; присутніх було понад 900 осіб).

ОЛЕНА ПЧІЛКА
З приводу 25-ліття з дня смерти

*„Якою великою постаттю стала б для нас
Олена Пчілка, коли б ми пізнали усе багатство
її творчої праці . . .”*

Марія Деркач — „Жінка”, ч. 1—2, 1938 р.

ОЛЕНА ПЧІЛКА

На жаль, Олена Пчілка ще невідома сучасному українському громадянству, як одна з виключно видатних діячок нашого відродження. Сяйво величі її доньки Лесі Українки ніби заступило собою Олену Пчілку, і громадянство звикло дивитися на неї, як на матір і виховницю великої поетки. А тим часом творча й багатогранна діяльність Олени Пчілки, її виключні здібності і непохитний український патріотизм, ставлять її в передові ряди провідниць укра-

їнського жіноцтва і взагалі українського національного відродження.

Відома під літературним іменем „Пчілка”, Олена з Драгоманових Косач народилася 29 червня 1849 р. в місті Гадяч, на Полтавщині. Її батько, Петро Драгоманів, невеликий дідич і вчений правник, був людиною гуманною, і виховав своїх дітей, а між ними доньку Олену і сина Михайла, передового нашого ученого й політика, в любові до українського народу і в рішучій опозиції до московського панування і гноблення.

Шкільну науку Олена закінчила в Київському шляхетському пансіоні. Одружившись з Петром Антоновичем Косачем, переїхала з ним на Волинь, до м. Новоград-Волинського, де П. Косач мав посаду в судівництві, і з того часу почалася її широка наукова, літературна, виховна та громадська діяльність. Тут вона виготовила збірку різноманітних українських узорів, яка з'явилася друком в 1876 р., під назвою „Український Орнамент”. Ця праця здобула велику популярність і високу оцінку українських і західньо-європейських учених, між іншим у Паризькому університеті. Зібраними нею етнографічними матеріалами користувалися українські вчені в їх працях. Разом з тим Олена Пчілка займалася літературною працею, пишучи оповідання й поезії.

Поділяючи погляди та ідеї свого славного брата, Михайла Драгоманова, з яким весь час перебувала в тісній співпраці, вона стояла на тому, як він сказав, що „кожне слово, сказане не по-українському, є видаток з української національної скарбниці”. Тому вона зайнялася вихованням своїх дітей так, щоб забезпечити їх від російського впливу. Вона перша з тодішніх свідомих українських родин вчила своїх дітей української мови (не пустивши цілком Лесю до російської школи), вбирала їх в українське вбрання, але разом з тим брала для них найкращих учителів, щоб забезпечити їм найліпшу освіту.

В українській національній справі вона стояла за соборність і, зокрема, за єдність українського жіночого руху. Тому, нав'язавши особисті зносини, через відвідини

свого брата закордоном, з українськими діячами та діячками на Західніх Землях, приєднується до видання Наталією Кобринською в 1885 р. жіночого альманаха „Перший Вінок” щедрою грошевою підтримкою та своєю співпрацею. Свої твори вона вміщує в журналі „Зоря”, а свою першу велику поему „Козачка Олена” — в альманасі „Рада” (1884 р.). В цій поемі Олена Пчілка протиставить свою героїню Олену до Шевченкової Катерини. Вона негативно ставиться до Катерини, яка благала свого москаля-зрадника; Олена навпаки, — горда й сильна духом, вся на службі своєму народові і „милого б не держала за його стремена”. В оповіданні „Товаришки” (1884 р.) героїня, здобувши медичну освіту, повертається на службу своєму народові. Взагалі герої та героїні Олени Пчілки національно-ідейні, вольові особи... Поетичний дар Лесі Українки значно більший від її матері, але ідеї сильних осіб, борців за народ, за вищу людину — ці ідеї перейшли від матері до доньки, як також від матиного брата, Михайла Драгоманова, якого обидві — і мати і донька — надзвичайно любили й поважали. Життя і діяльність цілої цієї великої духом та ідеями родини йшли нерозривно. Трагічний шлях Драгоманова — праця на еміграції у Відні, Женеві, в Болгарії, в тяжких матеріальних і політичних обставинах, у розбитому здоров’ї — це частина життя також і родини Косачів. Між іншим Драгоманів помер на руках Лесі Українки (8 червня, 1895 р.), яка його доглядала й секретарювала йому в останні місяці його життя в Болгарії. Смерть брата була страшним ударом для Олени Пчілки та ще страшнішим ударом для неї була смерть її улюбленої доньки Лесі. Однак ці трагічні події не спинили Олени Пчілки в її праці на твердо вибранім шляху служення Україні.

Олена Пчілка була в дружніх відносинах з усім тогочасним українським провідним світом: на Західніх Землях — з І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким, В. Полянським, Т. Окуневським і ін., з Н. Кобринською і її співробітницями; в Києві — з М. Старицьким, М. Лисенком, М. Грушевським, В. Антоновичем, В. Самійленком, М. Коцюбинським і ін. Це був її тісний дружній гурт, що стояв на чолі українського руху.

Довші роки Олена Пчілка з родиною провела в с. Колодяжному на Волині, над'їжджаючи до Києва, а частину життя в самому Києві, приймаючи живу участь у всіх більших проявах української політики. В 1903 р. на святі відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві, Олена Пчілка, єдина з усіх присутніх, на перекір урядовій московській забороні українського слова, виголосила промову українською мовою. В 1905 р. вона бере участь в делегації до російського прем'єра Вітте в справі скасування заборони українського слова, і спеціально вимагає української школи. В тому ж році, скориставши з полегші для українського слова, вона розпочинає видання місячника „Рідний Край” у Києві, (потім переносить його до свого родинного гнізда, м. Гадяча); пізніше додає до нього „Молоду Україну” для дітей. Від 1905 до 1914 рр. (до заборони московською владою) видає вона ці журнали на свій кошт. В ті часи вона пережила великі втрати: смерть сина Михайла, смерть чоловіка (1909 р.), нарешті смерть доньки, Лесі Українки (19 липня 1913 р.). Але, маючи вже 64 роки, не покладає рук. З приводу смерти своєї великої доньки, вона дістала вислови жалю з найширших кол. Найбільш зворушила її телеграма гадячських громадян, які не побоялися московських переслідувань, поставивши на телеграмі 40 підписів. Також зворушив її лист від українців католиків, які писали: „Усі ми, тут підписані, в різний час і різними шляхами, прийшли до одної мети — до з'єднання з рідним народом . . . До вінка ваших особистих заслуг перед рідною країною життя вплило ще одну чудову квітку: ви викохали й виплекали молоду животворчу силу на користь рідному народові, на допомогу йому в тяжкій боротьбі за повне визволення й відродження!”

Революція 1917 р. надала нових сил 70-літній Олені Пчілці. Вона відновлює в Гадячі видання „Рідного Краю”, пише нові п'єси для дитячого театру, організує молодь, дає відчити і т. п. Московська комуністична окупація її не спиняє. В 1920 р. на Шевченківськiм святi вона обгорнула бюст Т. Шевченка жовто-блакитним прапором. Комуністичний комісар почав дерти прапор. Тоді Олена Пчілка

голосно запротестувала. У відповідь на це зібрані, як один, вигукнули: „Ганьба комісарові!” А на другий день відбулися Шевченкові демонстрації з українськими національними прапорами. На весні того ж 1920 року, комуністичні власті заарештували Олену Пчілку за гостру промову на селянському з’їзді. Однак її авторитет був такий сильний, що з-під арешту її випустили на вимогу військового комісара (українця), але наказали покинути Гадяч. Вона виїхала до доньки в Могилів, на Білорусь. Пізніше повернулася до Києва, до Української Академії Наук, де працювала до своєї смерті. За цей час було видруковано кілька її праць з етнографії, спомини про українських культурних діячів та її власна автобіографія.

В 1929 р. вона вже лежала хвора, розбита паралічем. Тоді переводився терор над членами „Спілки Визволення України”. Агенти ГПУ ввірвалися і в кімнату хворої письменниці й діячки, але вони вже не могли звести її з ліжка. Рік пізніше, на початку жовтня 1930 р., вона назавжди замкнула очі.

Це було в часи жорстокого комуністичного терору. Похорон був без промов. Лише бл. п. проф. Михайло Грушевський попрощав її словами: „Вічна Тобі пам’ять на Рідній Землі!”

У своїй статті, в журналі „Громадянка”, ч. I з 1-го жовтня 1938 р. (Львів), Гліб Лазаревський, згадуючи журнал „Рідний Край”, каже так: „Незвичайний цей журнал звався „Рідний Край”, а незвичайна ця редакторка-видавниця була дружиною (з 1909 р. вдова) дійсного державного радника, маршала повітової шляхти, мало знаного українського діяча, Петра Косача, пані Ольга Косачева зі старої української шляхетської родини, сестра видатного українського наукового і політичного діяча, Михайла Драгоманова, мати українських письменників: Лесі Українки, Петра Обачного й Олесі Зірки...”

Дійсно, Олена Пчілка — це незвичайна, блискуча сторінка в трагічній і величній історії українського відродження.

(Жовтень, 1955 р.)

СОФІЯ РУСОВА

В століття народження великої української патріотки
(1856—1940)

СОФІЯ РУСОВА

Рік 1856 дав Україні двох великих борців за визволення її важко поневоленого трудового народу і за її національну самостійність — Івана Франка, поета національно-соціальної революції, і Софію Русову, активну і послідовну реалізаторку цієї революції.

Славна і довга була її життєва дорога, повна великої праці, терпіння і великої посвяти, і великий слід залишила вона в історії українського визволення і культури.

Колись напишуть про те не одну книгу, досліджуючи все, що вона зробила. Поки ж що згадаємо її цим коротким словом, схиляючи наші голови перед її світлою пам'яттю.

Народилась Русова в селі Алешні, на Чернігівщині, в родині землевласника. Батько її був з походження швед, Ліндфорс, а мати французжанка. Одначе, маленька Софія виховувалася й виростала в суто українській культурі, серед українського народу. Мати її рано померла, і вона її знала мало. Зате нянька-українка віддавала їй все своє серце. Та й батько Софії був дуже ліберальних і гуманістичних поглядів, і в ті часи кріпацтва в Україні ставився з симпатіями до народу. Отже мала Софія прив'язалася всім серцем до народу, серед якого виростала, полюбила його життя і його багату, чарівну природу, а разом з тим і взяла в своє серце його гірку долю. Подібно до того, як інші видатні діячі неукраїнського походження — Срезневський, Корш, Єфименкова і інші, віддали себе на службу українському народові, Русова віддала йому свою душу і все своє життя.

Коли Софії було дев'ятий рік, її перевезли до Києва і віддали до гімназії. І тут вона входить у родинну атмосферу Старицьких, які були центром українського народництва. Це були часи вже по скасованні панщини, коли віяв дух великого Шевченка, а в загально російському житті наростали революційні рухи до скинення царського абсолютизму. Молода Русова віддає себе всією душею тим революційним ідеям і стає до активної праці в таємній організації „Народна Воля”. Працюючи в українських гуртках, Русова ближче зійшлася з молодим ученим Олександром Русовим, і в 1875 р. вони одружилися. Сватом був Михайло Драгоманів, а великий український музикант Микола Лисенко написав для молодих свою композицію „Золоті Ключі”.

Обоє молодята присвятили себе праці для народу. Було тоді гасло „йти в народ”, себто вести таємну революційну працю, прикриваючись іншою „легальною” роботою. Купили вони клапоть землі на Чернігівщині (коло Борзни); Русов — учений статистик і рільник, а вона фельдшерка для селян. Та скоро „недремлюче око” поліції примусило їх повернутися до Києва. Засобів до життя не було. Русов виїздив на провінцію зі своїми статисти-

стичними працями, а Софія, добра музикантка, давала лекції музики та французької мови, і з того жили. Їх дім став осередком українського й революційного життя. Між іншим підготовлявся плян повстання 1 березня 1881 р. Плян розбився через убивство російською революціонеркою царя Олександра II. Почалися арешти. Було заарештовано й Русову, але не надовго. Зате вона, як і її чоловік, уже були на списках жандармерії, як небезпечні особи, і вже не могли довго засиджуватися на одному місці, а час від часу попадали під арешт і по черзі, а часом і разом відсиджували в тюрмах. Більше бувала ув'язнена Русова, яку вважали за активну революціонерку, а чоловіка — за менш небезпечного. Пізніше Русова відсиджувала в тюрмі також із старшим сином Михайлом. От головні місцевості, в яких Русові, по волі чи поневолі, перебували, переїжджаючи з місця на місце: Київ, Чернігівщина, Одеса, знову Київ, Єлисаветград, Херсон, Катеринослав, Афанасієвка, Верхнедніпровськ, Алешки на Дніпрі, і знову — Алешня, Київ, Харків, Чернігів, закордоном (Франція), Полтава, Петербург, Київ, Саратов (під час I-ої Світової Війни) і ін.

В кожному місці Русова продовжувала свою працю, притягаючи до неї молодь, над освідченням народу, піднесенням грамотности, політичним вихованням, підготовкою до нового вільного життя. Шеф жандармської поліції в Києві (а це була всесильна поліція для переслідування політичних діячів), полковник Новіцький, при арешті Русової, сказав їй, що вона „гірш за всякого терориста”, бо вміє приваблювати до політичної праці ширше громадянство. Діти Русових, переживаючи поліційні труси, арешти й розлуку з матір'ю, привчалися змалку розуміти жах російської неволі й виростили з ідеями своєї родини.

Все життя Русова невтомно працювала: організувала дитячі садки, таємні школи, курси для хлопців і дівчат, викладала українську історію, літературу, писала брошури і книжки. Навіть сидючи в тюрмі, нав'язувала таємні порозуміння з арештованими, і вчила їх. А в тюрмі

в Одесі, написала ряд оповідань, книгу для дітей і писала статті для газет, передаючи їх при нагоді побачень.

Можна сказати, що половину свого віку в молодших літах Русова провела під арештами та під примусовими переїздами з місця на місце.

Позатим Русові досить багато подорожували закордоном, бували в Італії, Франції, Швейцарії, Бельгії, Німеччині, Чехії і ін. В Чехії перебували зараз по шлюбі, де (в 1876 р.) її чоловік при її співпраці, видав перший повний текст „Кобзаря” Шевченка.

Разом з політичною діяльністю Русова дуже цікавилася вихованням і студіювала педагогіку, перебуваючи закордоном. З 1911 р., осівшись у Києві, вона почала викладати науку дошкільного виховання в Фребелівському Інституті, і це потім стало її основним фахом. В 1917 р., з проголошенням Української Республіки, вона стає директором дошкільної освіти в Міністерстві Освіти, не перестаючи читати лекції з українознавства, а в 1919 р. читає лекції педагогіки в університеті в Кам'янці Подільському.

Коли московські большевики остаточно захопили Україну, Русова приїхала до Львова. Мілена Рудницька так пише про це: „... ми скликали до Львова на 22—23 грудня 1921 р. жіночі збори, які ми назвали Першим Всеукраїнським Жіночим З'їздом... Приїхало тоді до Львова 387 жінок... з Галичини... Буковини... Волині... Наддніпрянщини... З'їзд мав тривати два дні, але поліція закрила його зараз на інавгураційному засіданні під кінець першого реферату. Тоді з'явилися у Львові — ні, з неба впали ви (С. Русова)... ми писали до Києва до вас і до Старицької-Черняхівської... але відповіді не дістали... Бачу вас досі так, як побачила вас при першій стрічі: на вас обдерте лахміття, на ваших ногах білі полотняні капці (кінець грудня!). Ви тікали перед чрезвычайкою, перейшли Збруч, вирятували тільки наге життя — нічого більше. Скільки вам тоді було літ? 66!... Але ваш настрої був бадьорий як усіх нас... що раділи вашим несподіваним приїздом...” („Жінка” ч. 5, 1936 р.).

Зі Львова Русова переїхала до Праги в Чехословаччину, і там почалася нова її діяльність. У Празі вона зустрічається, між іншим, з пок. Микитою Шаповалом, ініціатором і головним організатором високих українських шкіл у Чехії — Господарської Академії в Подебрадах і Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі. Непримиримий революціонер-самостійник, Шаповал, імпонував Русовій, і Русова імпонувала йому. Отже Русова стає лекторкою в Академії в Подебрадах, а далі — професором в Інституті ім. Драгоманова, членом Інституту Громадознавства (Соціології), директором якого був Шаповал, і працює разом з тим в українській гімназії, очолює Центральну Жіночу Раду і взагалі працює, де може, в українських інституціях.

Ще в Кам'янці Подільському Русова організувала „Жіночу Національну Раду”. У Празі ця „Рада” була наново нею зорганізована, і як її відпоручниця, Русова тісно співпрацює з „Союзом Українок” у Галичині, намагаючись особливо про участь українського жіноцтва в Міжнародній Жіночій Раді. Вона бере участь у „Просвітянськім Конгресі” у Львові восени 1929 р., у Відні весною 1930 р. на конгресі „Міжнародньої Жіночої Ради”; бачимо її на конгресах в Римі, Гаазі, Копенгагені, Женеві (в Лізі Націй). Скрізь вона добивалася місця для України і захисту української незалежності. Скрізь вона знаходила увагу й повагу, але ніколи не поступалася своїми принципами і не йшла на компроміси. На конгресі Міжнародньої Жіночої Ради у Відні 1930 р. Русова репрезентувала українську еміграцію, Мілена Рудницька Західні Землі, з Канади прибула Анна Йонкер допомагати українській справі за посередництвом делегаток з Канади. Було велике розчарування: українську секцію не допущено з „юридичних” причин. Русова мала гарячу розмову з головою Ради, лейді Абердін. Моральна перемога була на стороні Русової, але „юридичні” причини все ж не допустили українок з повним правом. Русова категорично відкинула пропозицію бути „почесним членом” Міжнародньої Ради. В 1934 р. Русова брала участь в Українському Жіночому Конгресі в

Станиславові і плакала радісними сльозами, дивлючись на лави селянських жінок, що проходили організованими рядами перед трибунами.

В 1936 р. Західні Землі й еміграція святкували 50-ліття праці Русової. В „Жінці” (ч. 7—8) докладно описано перебування її у Львові, на її ювілей під час Загального З'їзду Союзу Українок 2—3 квітня 1936 р. Але беремо лише кілька рядків: „Софія Русова перебула у Львові рівно тиждень. І що вона впродовж цих коротких сімох днів не зробила, де вона не була, скільки справ не поладнала!”

Це є характеристика Русової. Я особисто знаю її такою ще з Києва, коли я слухала її лекції. Знаю з Праги, де я була також її студенткою в Педагогічному Інституті. Вічно мила, добра, вічно ділова; маленька, худенька — здавалося вона ніколи не спить, не втомлюється, всім і всіма журиться, але тієї журби не видно було. Прекрасна лекторка, великий педагог, повна знання й досвіду. Здавалося, що вона вічна, безсмертна . . . І невимовний жаль огортає при думці, що її вже немає. В 1940 р. вона померла в Празі (її чоловік, проф. О. Русов, помер ще 1915 р. в Саратові).

Мріяла Русова, між іншим, і про Канаду, думаючи, що українські високі школи можна перенести у вільну країну до заможних українських людей. Але мрія так і залишилася мрією.

(Цей нарис був надрукований в журналі „Жіночий Світ”, грудень 1956 р., Вінніпег).

МИСТЕЦЬКИЙ ХИСТ У ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

ПРАІСТОРИЧНА СПАДЩИНА

У порівнянні з іншими народами, український народ найбільш яскраво виявив свою індивідуальність, себто особистість в області естетичній, а то в любові до краси, в усіх її галузях: у світогляді й моралі, в пісні, музиці й танцях, в убранні і хатніх речах, у знаряддях праці, в будовах.

Учені дослідники пояснюють таку особливість українського народу природним оточенням, в якому тисячоліттями жив наш народ. Прекрасна природа України — ясне, блакитне небо й золоте, щедre сонце, зелені пахучі степи й цвітучі сади, співучі птахи, весела дичина та вічно добра родюча земля.

В такому оточенні виробилась вдача й світогляд народу. Радісне, щире відношення до світу, любов до всього прекрасного, як прекрасною була сама природа. Наслідуючи природу, народ навчився співати, грати, танцювати, вишивати й різьбити та малювати.

У своєму світогляді український народ визначався ідеєю добра і краси, не подібно до інших народів в їх передхристиянській історії, коли вони вишукували своєю фантазією пояснення незрозумілого їм світу і його з'явищ.

У той час, коли більшість інших народів витворювала свою мітологію, своїх уявних богів — у грізних, пригнітаючих людину персоніфікаціях, в містичних, штучно пов'язаних образах, то український народ витворив своїх уявних богів простими, добрими, тісно зв'язаними з добром і красою природи:

Сварог — бог сонця, добрий, як саме благодатне сонце.

В о л о с — бог худоби, отар, що плекає їх для людини.

Я р и л о — бог весни й кохання, веселий і щедрий, як ярина.

Один П е р у н — властитель стихійних сил, грізний. Але він був лише символом тих сил.

Українці своїм богам не будували храмів, щоб їх величати. Молитви були прості й гарні. Як ось, наприклад, господар брав у жменю просо, підносив до неба й просив:

*„Боже, як щедро вродив просо,
Так дай нам всього щедро“.*

Злі духи в уяві нашого народу не були такими страшними, як в інших народів, навпаки: багато з них вважалося просто за нещасливців. Інші духи: лісовики, русалки, мавки — це лише поетичні істоти.

І після прийняття християнства український народ залишився зі своїм світлим, радісним людяним світоглядом: наші колядки виспівують Бога доброго, щедрого, а його весь світ — людину, тварину, трави — прекрасними, добрими.

Який був світогляд у народі, здоровому й зрівноваженому, таким були його право і мораль. Старе українське право не знало смертної кари в ті часи, коли в інших народів вбивали й калічили людей без жалю, відрубуючи їм язика й вуха. До чужих наш народ відносився щиро, по братерськи.

ПОБУТ

Прадавні українські родини жили морально, мали сором перед жінками і дівчатами; жінки були вірні в подружжі.

Перші початки мистецького хисту в побуті виявляються в обрядах, а то в обрядових піснях, танцях, виставах. Потім розвиваються пісні, які дали витворюють багату народню словесність.

Поза тим мистецький хист втілюється в ноші й жіночих прикрасах тіла.

З давніх пам'яток бачимо: браслетки, сережки, ланцюжки на шиї... Безумовно тоді вже були й перші вишивки та ткацькі вироби, однак нічого з того не збереглося.

Первісні кроки в цій області розвиваються далі в ціле окреме мистецтво вишивання та килимарства. У всьому тому заховався оригінальний український стиль, що за своєю у своїм історичнім розвитку деякі впливи зі сходу (з Арабії, Персії) і з заходу. Кубічна форма малюнка в ручних виробках є взагалі спільна всім первісним народам, але в українськім мистецтві та форма (хрестики, малюнки в килимах) комбінується з іншими формами, а то: з квітами, птицями і ін. (напр. у полтавськім килимі).

З давнини ідуть гончарські мистецькі вироби начиння і полив'яних візерункових плит на печі і долівки, а також дахи.

З давнини ідуть і інші мужеські мистецькі вироби. Мужчина не відступав у мистецтві від жінки. Він мережив, оздобляв золотом і сріблом турові роги, мережив наконечники ножів, сволоки, одвірки, пізніше занози, ярма. Чоловічі кожуки прикрашувалися мережками з ремінних і вовняних барвлених осторожок. Не згадуємо вже про гудзики і т. п.

ЖИТЛО

Найдавніші житла українського народу дають нам такі картини: прості люди жили в хатах, розділених на дві, три частини. Передня частина — то була стайня для худоби, друга — мешкання для людей і дрібних тварин. Посередині, чи в кутку була піч, часами з комином, часами ні (дим виходив через діри в стінах). Колиски з дітьми висіли серед хати. Це, розуміється, зимовий малюнок. Він не дуже поетичний.

Але пізніше, вже в княжі часи (X—XII ст.) і потім, українські будови були інші. Після малюнків голляндського маляра Вестерфельда, що довгий час перебував у Києві в 1651 році, бачимо, які просторі й величаві були палати княжих часів, які могутні мури там підносилися, які великі переходи і колонади. У будинках помости були

укладені з череп'яних полив'яних плиток різного кольору, так що поміст виглядав, як барвистий килим.

В Києві, Гумані і інших містах були величезні камінні будови, криті оливою або міддю.

Ми маємо досить багато описів українських будов як зі східних, так і з західних наших земель.

Українське будівництво розвинулося в багату національно стилеву архітектуру, котра репрезентувалася в будовах палаців і домів та в будовах церков.

Наш мистецький хист виявився тут яскраво. Упродовж історії українська архітектура перейшла впливи візантійські, німецької готики і французького барокко. Пам'ятники цих впливів показують, що українське мистецтво не підпадало під них, а використовувало їх і перетворювало їх на свій лад. Особливо видатним є так зване українське барокко, яке є певного рода досягненням у будівництві, що ним не може похвалитися ні один із слов'янських народів. Характеристичною прикметою цього стилю є химерність ламаних ліній, вихруватість та жага до різьбарської пересичености.

До кола архітектурних пам'ятників, що носять на собі нестерту печать українського барокко, належить Митрополича Палата в Києві (будова з 1748 р.). Вона характерна своїми аркадними дверима, трикутними нішами та причілками, пишно декорованим пілястрами.

Основним елементом архітектури Собору св. Юра у Львові є також помпатичне, репрезентативне барокко.

Для кращої ілюстрації багатства нашого старовинного будівництва наведу тут опис будинку Малоросійської Колегії в Глухові (з 1722 р.), по якому збереглися тільки оповідання сучасників. Один із них оповідає, що була це будівля, прикрашена колонами, пілястрами, декоративними причілками і галеріями, а навіть статуями грецьких богів, промовців та філософів.

Ліри Апольона, жезли Меркурія, стріли Купідона вибагливо сплелися з національно-українськими вусатими гетьманами в довгих жупанах та мантиях, військовими клейнодами, шаблями, рушницями, галябардами і силою

різьблених квітів, поміж якими соняшник займав почесне місце.

Український стиль барокка є виявлений найбільш у церквах і монастирях. Старовинні церковні будинки, між якими визначаються будови гетьмана Мазепи, збереглися до останніх часів у різних місцях України. На жаль, тепер руйнують їх нові окупанти нашої землі з дійсно вандальським завзяттям.

Завдяки багатству дерева з давнини в Україні виробився найчистіший національний тип дерев'яного будівництва. Як справедливо завважили чужинецькі мистецтвознавці, напр. бельгійський Дерє і чеський Ф. Заплеталь, українські дерев'яні церкви являються подиву гідним витвором генія простого українського люду, що віками розвивався і досягнув досконалости у світовому мистецтві.

Заплеталь каже так: „в українській дерев'яній церкві така краса, що приневолює схилитися і вклонитися творчому генієві, що створив дорогоцінний, але й досі неоцінений скарб світової культури — дерев'яний храм”.

Нова архітектура України є синтетичним витвором, зі старовинних зразків, талановитих українських мистців-архітектів. Серед інших нових будов визначається палац полтавської провінції, в м. Полтаві. Величний розміру парламентарних будинків, він разом з тим як писанка. Це є витвір українського архітекта Кричевського, артиста-малюра Васильківського і ін. Зроблений з каміння і цегли, він є вкритий дахом з зеленої черепиці, що надає будові веселого, світлого вигляду.

Попід дахи і в розділах поверхні виліплено з керамічних візерунків українські барвисті узорі на зразок вишивок і мережок, а на стінах вазонки на зразок того, як наші жінки розписують стіни своїх чепурних хаток. Двері оковані в металеві завіси з клямками. Вікна шестикутні, як у старовинних церквах, оздоблені орнаментикою та різьбою на зразок вітарних воріт. У середині будинку ведуть великі сходи на хори з мережаними керамічними поруччями. В кожній залі сволки на стелях оздоблені різьбою

подібно до того, як українці мережать ярма, занози, а гуцули топірці.

На стінах заль засідань і вестибулів намальовано знаменитими українськими майстрами прекрасні образи з історичного і народнього життя: величний образ артиста Васильківського „Бій запорожця з татариним у степу” (Козак Голота), другий образ „Чумак” і ін.

Коли московський цар Микола II відвідав Полтаву в 1911 р., він довго оглядав цей будинок і врешті висловив незадоволення, що в тім будинку воскресили Україну, яку царі так старанно нищили. Голова полтавської провінції Лизогуб був позбавлений царської нагороди, котру дістали всі інші з нагоди царської візити*).

Варто згадати тут ще про Чорноморську Залізницю на Кубані. Це є будова на великі мільйони гроша і все в українському стилі. Поверх сто будинків-двірців розкидано в кубанським степу, а кожний з них вимережаний барвами, як наші вишивки.

Великою в нас є помилкою показувати в театральних штуках на історичні теми убогі хатини і т. ін. Це не тільки не є історично правдивим, а що більше — воно є образливим для нашої національної чести.

Український народ в його давні і давніші часи жив заможно і свої мешкання оздоблював і прибирав по-мистецьки. Селянські хати були простіші й менші, але завжди чепурні, красно оздоблені: різьблені сволоки, мережані підвіконники, мальовані стіни з надвору і з середини і т. ін. Навіть утворився певний тип української хати, який є цілковито устійнений і спільний, поза лісовою смугою, для всіх найдалших частин наших земель, а саме: українська хата в уяві своїх і чужих має багато привабливих рис мальовничости й затишности. Серед садків і квітів виступає гладко обмазаний і чисто побілений будиночок із зачесаною і підстриженою солом'яною стріхою. Загальні маси будови скомпоновані з великим почуттям пропорції, а окремі форми й подробиці не нарушують загальної гар-

*) Цей величний будинок зруйновано під час останньої війни. — Ред.

монії. Сильно напушена стріха дає глибокі і сині тіні, що на тлі синявого побілу дають різні відтінки синього і фіолетного кольору, що контрастує з гарячо-жовтою, або брунатною барвою стріхи. Цю кольористу скалю нерідко підсилює розмалювання стін по призьбі, навколо лиштв дверей і вікон та нарешті орнаментальний розпис над вікнами і попід стріхою.

У пребагатому українському народньому мистецтві настінні малюнки наших селянок творять окремий відділ. Традицією вони дуже давні. Їх розміщення, тематика, спосіб вияву і кольорит вказують, що вони заступили колишні килими й рушники, давні типові прикраси українських хат. Замилування нашої селянки до декоративности та її величезний мистецький талант знайшли вияв від найдавніших часів у розкішних узорах, які вона ткала, вишивала, малювала на писанках і посуді під час самовистачального господарства. Але це хатне виробництво, зі зміною економічних умов і форм домашнього господарства, зачинає занепадати. І ось тут саме настінні малюнки є новішим творчим висловом тієї особливої любови української жінки до прикрашування хати. Вони частинно перенесли до нас з сивої давнини орнаментальні зразки килимів, рушників, кахель.

ОДЯГИ

У найдавніші історичні часи одяги були прості, особливо чоловічі. Але вже й тоді виявлявся певний мистецький смак. Жінки в той час зачісували по-мистецьки, хоч і просто, коси і прикрашували їх обручками і квітками. Безперечно вони були такими ж чепурушками і в убранні.

Трохи пізніше ми вже маємо описи одягів. За княжих часів чоловіки носили свити поверх сорочок, а також верхній плащ-кирею. Обувалися в шкіряні чоботи, а простіші люди в постолі. Вища верства вживала також шовкові сорочки, які доставляли чужі купці.

У часи козацькі українська одежа була часто навіть розкішна. Як зразок аристократичного одягу подаємо опис убрання гетьмана Богдана Хмельницького під час

Його походів на Польщу: він був у червонім жупані та в киреї — плащ з широкими рукавами, підбитий соболями, зі срібними петельками.

Подібно до Хмельницького одягалися і інші козацькі старшини, а прості козаки й громадяни — як хто міг, у тому ж мистецькому напрямку. Німець Вердум, що подорожував по Україні в XVII ст., вихвалює козацькі кожухи, вишивані на плечах ремінцями з червоної, жовтої й бронзової шкіри, які виглядали дуже гарно. Цікавий був запорозький пояс, вовняний або шовковий, він нероз'язаний був довжиною на кілька метрів. От, як треба козакові підперезатися, то він прив'яже пояс шнурком до гвіздка, тай крутиться довкола, поки не намотає на себе весь пояс.

В порівнянні з москалями наш народ завжди був чепурний, як в одежі і в убранні, так і в житті.

Описи українського жіночого вбрання в старовину знаходимо такі: в княжі часи жінки верхньої верстви носили довгі каптани, підперезані поясом, з дуже широкими рукавами, зрізаними скісно. На каптан накидали хустку чи шаль, що спадав з плечей на груди, або носили плащі без рукавів. Голову зав'язували наміткою, на неї вбирали шапку без хутряної обшивки, або високо підчісували волосся і поверх накладали щось у роді діядеми.

У козацькі часи зразком чепурухи може служити Дидона, описана Котляревським в „Енеїді”:

*А послі гарно нарядилась,
Якби в оренду на танець:
Взяла кораблик бархатовий,
Спідницю і корсет шовковий,
І начепила ланцюжок;
Червоні чоботи обула
Та і запаски не забула,
А в руки з вибійки платок.*

А ось як була вбрана Ганна, сестра Дидони:

*В червоній юпочці басвій,
В запасці гарній фаналевій,
В стьожказ, в намисті і ковтказ.*

Українські жінки кохалися в одезі і завжди дбали про свої багаті посаги. Найбідніша дівчина готувала подушки, рушники, крайки, сорочки, плахти, запаски і ін. А заможні верстви мали всього того в такій великій кількості, що то складало часом цілі маетки.

В нові часи, в міру відродження українського народу з-під тяжкої опіки чужих завойовників, відроджується чуття краси й розуміння дорожочінности мистецької старовини, зокрема вбрання. Нові покоління, піднесені освітою, звернули увагу на національну ношу, на її невмирущу красу і стали плекати свій рідний стиль та добачати в нім свіжий, барвистий кольорит, багатство форм та щось монументального в строях. Дуже корисними є „Свята народньої ноші”, що їх улаштували на рідних землях. Таким способом збираються різні відтінки стилю, своєрідно захованого в окремих місцевостях, і відроджується велике багатство рідного мистецтва вбрання. В нім відбивається історія і оточення тих місцевостей.

Так напр. пишнота й багатство покутських строїв вказують на певний засяг культурних взаємин. Ритмічне чергування чорних і червоних смуг поліських строїв, вятканих на цілому одягу з білого полотна, ніби передають монотонію й сірину тамошнього життя.

Головними прикметами наших строїв є багатство і мальовничість співучих барв та надзвичайна різноманітність. Візьмемо для прикладу хоч би убори голови. Одні носять рушники, другі хустки, інші рантухи, платки. А які різнородні очіпки — наче фези одягають їх під хустки — та яке відмінне й оригінальне в'язання тих уборів голови. А весільний вінок, що часом буває надзвичайного розміру, та різні прикраси з квіток і блискучих цяток.

Наближення міста до села, заведення інтернаціональної ноші стирають національне обличчя нашого сільського побуту, хоч ще, щоправда, існують деякі села, напр. з околиць Перемишля, де часом пишається на старих жінках сіра чи синя свита зі срібними й червоними вилогами та дивний, тепер молодшими висміюваний, чуб на голові, спеціальний вид пов'язаного рушника.

На жаль, у наслідок утрати почуття справжнього стилю, трапляються випадки калічення народньої ноші. Часто ношу оздоблюють такими прикрасами, так позмінюють її частини, крій, що та ноша виглядає на карикатуру. (Гл. стаття О. Кульчицької — „Жінка”, 1936 р., ч. 11—12).

ХАТНЯ ОБСТАНОВКА

Як і все інше, хатня обстановка в прадавні часи не була розкішною. Але гончарні, глиняні й полив'яні вироби вже були в ужитку з давніх-давен. До мистецького начиння можна віднести також роги з турів, різьблені й оправлені в метал, які вживалися для питва.

Пізніше обстановка збагачується, як своїми виробами — дерев'яними, тканими (напр. килимами), кованими, так і довезеними з чужих країн — Візантії, Італії і ін.

В княжі часи вживали срібні й золоті тарелі і всякі інші дорогоцінні прикраси.

Татарська навала від 1240 р., яка спустошила Україну, знищила її вищу верству та засипала піском забуття народню пам'ять на яких 300 років на східних землях, а польська навала сто років пізніше на західних, — перервали розвиток українського добробуту і зв'язаного з ним мистецтва. Але вже в козацьких часах і добробут і хатня розкіш запановують знову серед нашого народу.

Обстановку козацької хати (старшинської) бачимо з роману історика П. Куліша „Чорна Рада” (ст. 56).

А для прикладу заможних мешкань наведемо опис хати гетьмана Апостола (він таку хату мав ще перед тим, як став гетьманом): дім звичайно бував дерев'яний, покритий гонтою. Входили через ганок до просторих сіней, які були прикрашені ловецькими трофеями... З сіней вели двері, на одну сторону до панських покоїв, на другу до „челядної” частини. Кімнат було багато: їдальня, світлиці, спальні, всякі алькіри й комірки... Поруч із двором стояли господарські будинки, квітники, сади, пасіка, часом і звіринець, де ховали рідку звірину.

ПІСНЯ, МУЗИКА, ТАНОК

В цім короткім викладі не можна спинятися багато над такими відомими областями мистецьких здібностей нашого народу, як пісня, музика, танок. Звернемо увагу лише на те, що невичерпане багатство народньої мелодії української розроблено до цього часу дуже мало.

Як різнобарвні й різноманітні простори великої української землі, так різнобарвні мелодії її народу. Ми маємо мотиви степові, гірські-полонинські, мотиви долин і розлогів, пшеничних ланів і гірських пасовиськ, степових вітрів і гористих обривів. Все те знайшло в українській пісні свої особливі форми. Колись вони будуть розроблені вільними майстрами вільного народу в опери, симфонії, концерти.

Подібне, але вужче, значення мають танці, в яких виявляється розгін, розміряність і поетичність української душі. На наших очах це занедбане, напівзабуте народне мистецтво вже поставлено на високий рівень.

* * *

На цім закінчуємо наш короткий перебіг ланами народнього мистецтва. Наприкінці хочу звернути увагу на те, що вивчення й пропаганда народнього мистецтва має величезне значення для справи нашого національного відродження, для здобуття собі гідного місця серед інших народів. Пошана традиції, яка в інших народів не дозволяє забувати про минуле та каже громадянству зберігати свою культурну окремішність, у нас рідке явище. Цей брак прив'язання до традиції спричинює завмирання давньої, віками виплеканої народньої культури. А мистецьке добро — це є той найцінніший маєток народу, котрого ніхто ні відібрати, ні заперечити не може. З ним народ рівняється з іншими народами і його рівність приймається безпечно.

На цім полі праця велика і надзвичайно вдячна. На цім полі найкраще сходяться і спільно працюють українці й українки різних напрямків.

Втіхою для нас є, що, незважаючи на страшні обставини нашого національного життя, ми маємо цілі плеяди наших мистецьких працівників, особливо молодих, що прокладають дорогу в будучину.

Крім талановитих поетів і письменників, ми маємо артистів-малярів таких як:

Архипенко, Труш, Жук, Новаківський, Холодний, Ковжун, Бутович, Січинський, Парашук, Кричевський, Нарбут, Марія Дольницька, Оксана Лятуринська, Жозефіна Діндо, Настя Писаренко, Софія Левицька, Марія Котляревська, Наталка Мілян, Галина Мазепа, Антоніна Іванова, Лясовська, Зарицька і ін. Також маємо музик, композиторів і ін.

Їхня праця надає динаміки, прискішення розвитку багатогранного народного мистецтва, приготує великий день, коли зійде ясне сонце Української Свободи, і життя України буде як велична, прекрасна симфонія!

(Ця розвідка була надрукована в журналі „Наше Життя”, кн. 1, 1941 р., Вінніпер).

ЖІНОЧИЙ РУХ

Коли в теперішній час рівноправність жінки з чоловіком є річчю звичайною — ніби інакше й бути не могло, — то треба згадати, що рівноправність жінки, чи її емансипація — є здобуток дуже недавній, і то здобуток довголітньої, важкої й завзятої боротьби. Згадати хоч би те, що в З'єдинених Державах лише в 1920 р. жінки дістали загальне виборче право. Те ж саме можна сказати про Велику Британію. А Франція, з якої почався властиво рух емансипації жіноцтва, коли в часи французької революції, 160 років тому, Олімпія де-Гуж виголосила перед революційним конвентом свою знаменну тезу: „Коли жінка має право на ешафот, то мусить мати право й на трибуну”, — ця Франція спромоглася на загальне виборче право для жінок лише в останні роки.

Отже, — користуючись тепер з повним рівноправством у всіх галузях людського життя, — кинемо на короткий час оком у минуле, щоб з нього набратись надхнення на нашу дальшу працю.

Як я згадала, початок жіночого емансипаційного руху треба брати з часів французької революції, від згаданої заяви Олімпії де-Гуж перед Конвентом, коли проголошувались права людини. Дійсно, французька революція дала могутні імпульси до визвольних рухів і з ними, впродовж цілого 19-го століття жіночий рух постійно розвивався та зміцнявся в культурних суспільствах, разом з поступом демократичних реформ, розвитком техніки та суспільної організації.

У З'єдинених Державах Америки перший конкретний успіх жіночого руху (який до того часу не був ще оформлений в певну організацію) датується від 1848 р., коли в стейті Нью-Йорку перейшов закон про маєткові права

шлюбних жінок; скоро такий закон прийняли й інші стейти, а з цього почався ряд нових законів, рік за роком, про поширення прав жінок. Одначе закон про загальне виборче право ніяк не міг перейти через законодавні установи і лише президент Вилсон в 1918 р. здобув ухвалу конгресу, а потім і сенату.

Першою жіночою організацією в Америці була „Національна Жіноча Асоціація Для Виборчих Прав”, створена 1869 р. П'ять років пізніше було створено „Жіночу Протипалкогольну Християнську Юнію”.

Боротьба Американських жінок за свої права була надзвичайно важка, але й дуже цікава, одначе у своїм короткім слові я не можу над цим спинятися.

В Канаді жіночий рух почав набирати виразні форми з 1860 р. і йшов упродовж майже півстоліття під гаслом політичного й громадського урівноправнення жінки.

Найвидатнішою піонеркою жіночого руху в Канаді була пані Емілі Говард Стів. Завдяки їй, при допомозі інших, було створено в 1883 р. Онтарійський Медичний Каледж для Жінок, а в Торонті в 1886 р. допущено жінок до університету.

Організоване Е. Стів Товариство Виборчих Прав Жінки перейшло кілька змін, аж доки в 1914 р. перетворилося в Національну Унію Виборчих Прав, яка в 1917 р. досягла переведення в Онтарію закону про урівноправнення жінок у виборах. У міській залі Торонта поставлено Емілії Говард Стів пам'ятник — її бронзове погруддя.

Центральною й найбільш важливою організацією жінок Канади стала „Національна Жіноча Рада”, що об'єднує в собі всі видатніші жіночі товариства по цілій Канаді, як домініяльного, так і місцевого характеру, через місцеві Ради, різних національностей і різних цілей. Заснована вона в 1893 р. заходами Лейді Абердін, дружини тодішнього губернатора Канади.

* * *

Щодо України, то я вважаю потрібним перше всього спинитися на жіночій діяльності в центральній і східній

Україні, бо ця діяльність була мало висвітлена, а вона має свої дуже цікаві особливості.

Треба завважити, що між становищем західньо-європейської (й американської) жінки в минулому, а становищем української жінки була велика різниця. Українська жінка, в старому українському праві, була фактично рівноправна з чоловіком; навіть російське законодавство (в якому певні частини спеціально українського права продовжували діяти) визнавало певні маєткові права жінок. У той час західньо-європейська жінка була під повною й безнадійною опікою чоловіка. Українська жінка ніколи не відчувала тієї невільничої залежності від чоловіка, яка так принижувала західньо-європейську жінку. Тому жіночий рух в Європі йшов під гаслом визволення жінки від чоловічої опіки, до урівноправнення з чоловіком. В Україні ж жінки, разом з чоловіками, боролися за загальне визволення з політичної й економічної неволі, за політичні права. А тому, що українська жінка своїм розвитком рівнялася з чоловіком, тоді як західньо-європейка стояла завжди нижче чоловіка, то українська жінка йшла разом з чоловіком на тяжку, героїчну боротьбу за його й свої права.

Історична традиція жінки в Україні яскраво виявляється в постатях таких українських жінок, як княгиня Ольга, королева Ганна Ярославна, княгиня Романова, мати короля Данила, Раїна Могилянка, Ганна Гулевичівна, княгиня Острожська, Марія-Магдалина — мати гетьмана Мазепи, що була ігуменею кількох українських монастирів, і в якої син Мазепа завжди шукав поради та моральної підтримки (між іншим вона перехувала його довірочне закордонне листування).

Україна мала багато жінок, що прислужилися своєму народові у великих національних змаганнях. В Україні не бувало, щоб жінка не йшла разом з чоловіком в загальногромадському житті. Західня Європа ще не знала жіночого руху в ті часи, коли українська жінка жила широким активним життям, і коли тратила свою свободу, то разом з чоловіком, і разом за неї боролася.

Тяжке московське ярмо було придушило українську жінку враз з цілою Україною. Але якраз ідеї французької революції вдарили й по Московщині, а на Україні сколихали народне життя. Почалися великі рухи. В Петербурзі вибухло повстання 14 грудня 1825 р., а в Україні, властиво на Київщині, це повстання підтримали війська під командою т. з. „декабристів”. Повстання було придушене, п’ять провідників було повішено, а решта повстанців пішли на Сибір. Але не самі . . . З ними пішли добровільно й їх вірні жінки. Цих декабристів прекрасно оспівав наш великий Тарас Шевченко у своїй поемі „Сон”:

*Мов із тісної домовини
На той останній, страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не омерлі, не збиті . . .
Ні, то люди, живі люди.*

Визвольних ідей не можна задушити шибеницею та Сибіром. Постає низка письменниць, що своїми творами поширюють ті ідеї. З українок на першому місці стає Марко Вовчок (Марія Маркович). Але можемо назвати й інших, які писали, правда по російськи, через тодішні обставини, такі, як Хвощинська, Жадовська, Шабельська.

Так звані „шістдесяті роки” дають нові рухи (в наслідок лютого деспотизму Миколи Першого). Молоде жіноцтво рветься до вищої освіти. В Росії це неможливо — молоді дівчата йдуть до Швейцарії, Франції, Німеччини — туди, де двері університетів були відчинені для них. Вибухають повстання селянства. Уряд жорстоко розправляєтся з ними, а це викликає серед кращої інтелігенції бажання боронити народ, „йти в народ”. Між іншим, на 7,000 кріпаків, загнаних тоді до Сибіру, було 3,000 жінок.

Рух „йти в народ” (пізніше набрав назви „народовольців”) поширювався більше й більше і захоплював багато молодих дівчат. Закінчивши вищу освіту за кордоном, чи дома, жінки ставали вчительками, лікарками, фельдшерками і т. п., щоб разом зі своїми фаховими обов’язками, бути ближче до народу та вести політичну, революційну роботу. З українок найвидатнішою „народовольницею”

була Софія Перовська, дочка губернатора (1853—1881 рр.). Вона покинула батьківський дім і стала сільською вчителькою. Жила надзвичайно просто й обмежувала себе в усьому. Біографи називають її жіночим патріотом, бо вона ставила жінку вище чоловіка. Один генерал, що вів слідство над Перовською, сказав, що мусів її поважати, бо вона „ним погорджувала”. Засуджена на заслання, вона в дорозі втікла від жандармів, сховалася в лісі й повернулася знову до революційної праці. За участь в атентаті на царя Олександра II, 1 березня 1881 р., її десять день пізніше повісили. Для всіх таких жінок, як, напр., Софія Русова, життя складалося з тюрми й революційної діяльності. З інших українських революціонерок тих часів згадаю: Надію Сигиду, засуджену на каторгу (за образу вона вдарила по обличчі тюремника й була вибита різками, — з розпуки отруїлася); Єлисавету Ковальську, що пробула 23 роки на каторзі; Ольгу Люботович, що відбула 27 років заслання на Сибірі; Вітрову, замкнену в Петропавлівській фортеці; вона облила себе нафтою й згоріла . . .

Яку участь жінки брали в революційній діяльності в той час, показує той факт, що на 620 революціонерів, засуджених в тих роках, припадає 158 жінок.

На полі так мовити „легальної діяльності” українські жінки працювали на здобуття жіночих шкіл. До 1856 р. середніх жіночих шкіл російський уряд не дозволяв. Узагалі Московщина була проти жіночої освіти. Лише в Україні добивалися її. Напр. з усіх кураторів освіти лише київський, що обіймав частину України, визнавав потребу середньої школи для дівчат — під тиском громадської opinii. Так само лише Київський та Харківський університети відкрили свої двері для жінок.

В Києві в 1878 р. відкрито Вищі Жіночі Курси (жіночий університет). Московський уряд погодився на це, аби спинити виїзд дівчат до шкіл закордон. Старання про Курси були розпочаті спеціальним комітетом, що складався з українок, головними з яких були Варвара Антонович, Людмила Драгоманова, Цвітковська, Кониська. Керівником курсів був проф. В. Антонович. Ці Вищі Жіночі Курси

стали центром української справи для дівчат і жінок. Серед діячок - студенток треба назвати: Марію Кістяковську, Ол. Доброграєву, Дучинську, Вовк, Бордичевську, Новоборську, нарешті Софію Ліндфорс (Русову).

В 1901 р. в Києві було засновано „Жіночу Громаду” з ініціативи Марії Кістяковської, Марії Чикаленко, Одарки Романової. Існувала Громада нелегально, на збори запрошення передавалися усно дівчатами, що мусіли відвідувати всіх членок. Завданням Громади було: українське виховання молодих дівчат, постачання (таємне) українських книгозбірень на села; допомога селянським дівчатам у шкільній науці в Києві, улаштування українських свят (ювілеїв). Громада існувала до 1905 р.

В розвитку загальної української культури й особливо жіночого руху визначаються такі постаті, як Олена Пчілка, Людмила Старицька - Черняхівська, Софія Русова, Любов Яновська, Валерія Коннор - Вілінська, М. Старицька, Марія і Ганна Чикаленки, З. Мірна і ін.

Олена Пчілка, мати Лесі Українки — сама письменниця, редакторка й громадська діячка, вважала конечним об'єднання жінок цілої України для спільної будуччини. В 1887 р., разом з Наталією Кобринською, піонеркою жіночого руху в Західній Україні, видала альманах „Перший Вінок”.

Тут я маю нагоду перейти до історії жіночого руху в Західній Україні, де під австрійською владою політичні умовини були значно ліпші, як на землях під Росією.

Почин до організації жіноцтва в Західній Україні дала Наталя Кобринська. З її ініціативи в 1884 р. було засновано в Станиславові „Т-во Руських Женщин”. Воно існувало недовго через брак потрібного розуміння жіноцтва та вперту опозицію чоловічого суспільства, яке вважало це товариство революційним, атеїстичним та соціалістичним.

Проте праця не переривалася. В 1887 р. Кобринська (разом з О. Пчілкою, як згадано) видала жіночий альманах „Перший Вінок”, до співпраці в якому були залучені кращі жіночі письменниці.

В 1891 р. відбулося перше Жіноче Віче в Стрию, на якому було ухвалено петицію до парламенту про допущення жінок до університетів та про українську жіночу гімназію. В 1893 р. постав у Львові „Клуб Русинок”. Також діяли жіночі товариства в Коломиї, Городенці, Перемишлі, Долині, Бережанах, Рогатині і ін.

Рух помалу розвивався все далі і в 1909 р. було створено перше центральне товариство „Жіноча Громада”, на чолі з К. Малицькою.

В 1917 р. Громада перетворилася в Союз Українок, на чолі з Е. Макарушковою.

В 1921 р. Союз пробував скликати Жіночий Конгрес, але польська влада заборонила. Однак організація росла, ширилась і міцніла. Союз увійшов у зв'язки з міжнародними жіночими організаціями, в чому найбільше прислужилися Мілена Рудницька, Софія Русова, Ганна Чикаленко, О. Залізник . . .

Створена при Союзі кооператива „Нар. Мистецтво” почала видання журналу „Нова Хата”.

В червні 1934 р. відбувся таки в Станиславові „Перший Всеукраїнський Жіночий Конгрес”. На той час Союз мав 65 повітових філій і до 500 сільських гуртків.

Спеціально в організації селянського жіноцтва відзначалася Олена Кисілевська, що пізніше була обрана сенаторкою. Вона довгі роки видавала популярні журнали „Жіночу Долю” і „Жіночу Волю”.

Органами Союзу були блискуче редаговані журнали „Жінка” й „Українка”, під головним проводом Мілени Рудницької, що з 1928—1935 рр. була послом до польського союму. На Волині був окремий Союз, а на Поліссі й на Холмщині діяли жіночі гуртки.

Союз Українок розвинув надзвичайно живу національну працю, в наслідок чого був заборонений польською владою. Політична активність протягом років заглиблювалася в загальний український революційний рух, і на цьому полі жіноцтво дало таку постать, як Ольга Басарабова, що в 1924 р. була замордована польською владою.

УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА РАДА У ВІННІПЕГУ (Промова з оглядом діяльності Ради за 1938 рік)

Численні і різноманітні англійські жіночі товариства в Канаді об'єднані в одну велику і надзвичайно поважу організацію, що називається „Канадійська Національна Жіноча Рада”.

Кожне з англійських жіночих товариств виконує свою власну працю і заховує свою власну особливість, але в більш загальних і важливих справах, в яких одне або кілька товариств безсилі, або в яких треба спільно виступати, — виступає спільна організація „Жіноча Рада”. І її голос дуже багато важить у канадійському житті, а навіть і в житті цілої Бритійської Імперії.

Слідами англійок ідуть ісландки, жидівки, польки і інші жіночі національні групи, бо знають яку велику вагу має спільна праця.

Тому і наше українське жіноцтво має бути об'єднане в одну українську канадійську організацію для кращої і більш впливової діяльності.

Але коли б ми захотіли об'єднувати українське жіноцтво в одну велику організацію під одним релігійним чи політичним гаслом, то з того нічого не вийшло б. Життя різноманітне, і люди гуртуються за певними ідеалами або місцевими інтересами. Об'єднатися можна лише на кількох загальних принципах, залишаючи окремим товариствам повну свободу діяльності в своїм власнім обсягу. На цьому збудована англійська Жіноча Рада і інші широкі організаційні об'єднання.

На цих основах засновано й Українську Жіночу Раду на зборах представниць жіночих товариств 14 травня 1937 р.

Підготовча робота до цього велася довший час, доки не були обговорені всі питання праці й способи організації та вироблені статут і правильники.

На початках до Ради прилучилося 9 жіночих товариств міста Вінніпегу й околиць, а тепер уже є 11.

Праця Ради проходить дуже успішно. За цей короткий час, маючи на увазі і літню перерву, зроблено досить багато. Засідання Екзекутиви відбувалися правильно, як також Загальні Збори, на яких обговорювались спільні питання та пляни будучої діяльності.

Одною з головних цілей Ради є вдержування постійного, тісного зв'язку між українськими жіночими товариствами та зближення всіх товариств між собою. Таке зближення перший раз наступило 22 серпня м. року на доповіді славного українського вченого, проф. Д. Дорошенка з Краю, що перебував тоді в Канаді. На цю доповідь зішлись українські жінки з різних організацій без всяких упереджень. На прохання Жіночої Ради проф. Дорошенко говорив про видатних діячок українського жіночого руху, і його доповідь була надзвичайно цікава та цінна для цілого нашого жіноцтва.

Другою видатною роботою Ради було переведення Ювілейного Свята славної письменниці Ольги Кобилянської у відзначення півстоліття її письменницької праці. Це свято відбулося в двох формах: 19 листопада було переведено літературний вечір з чайною гостиною і концертними точками, а 21 листопада відбуто врочисту академію-концерт в залі Інституту Просвіти.

На літературнім вечорі з рефератами виступали: п-на Галя Гаврилук і п-на Оля Ковбель і треба признати, що жіночі референтки мали знаменитий успіх, і це є добрий здобуток. На академії доповіді з жіночої руки були також успішні.

Перед нашим громадянством у цілому, а перед жінками зокрема тут, у нашій новій, прибраній батьківщині Канаді, стоїть важне завдання, а це будучність молодих поколінь, які мають продовжувати нашу роботу, як українці і українки. На їх виховання — національне й моральне —

треба звернути особливу увагу. Це є завдання в першу чергу жіноче. Ні для кого не є таємницею, що сьогодні молодь не є такою, якою ми хотіли б її бачити, про її поведінку найбільше знають наші вчительки. Важкі матеріальні умовини, розрив старих моральних традицій і брак нових моральних основ виховання — це є головні причини цього сумного становища. Тим часом сам по собі молодий людський матеріал нашого народу тут у Канаді є безперечно добрим, а загальні обставини демократичної країни надаються для того, щоб з нашої молоді виховати дуже гарне, національно свідоме суспільство.

У цім напрямі Жіноча Рада перевела велику роботу, яка виявилася в зорганізованні української молоді. Дотепер 14 молодечих товариств об'єдналися для спільної праці в Українсько-Канадійську Молодечу Раду. Їхньою ближчою ціллю є студіювання української історії і взагалі української культури. Минулого весняного сезону наша молодь пильно прислухалась до низки лекцій про великого поета Тараса Шевченка, а 17 квітня пишно й торжественно відсвяткувала його традиційні роковини. Це свято українська молодь перший раз в історії Канади перевела власними силами, і вона, і ми, є горді за цей величний успіх. Молодеча Рада продовжує далі свою діяльність, а цей перший успіх безперечно заохотив її до більшої активності. І якщо ця об'єднана молодь і далі піде взятою дорогою, то тоді сповняться слова Тараса Шевченка:

*„І чужому навчається, —
Свого не цурається . . .”*

До цього часу Українська Жіноча Рада вже вступила рівноправним членом у склад Канадійської Національної Жіночої Ради і буде мати добру нагоду виявити себе серед канадійського загалу. До речі, варто тут нагадати, що канадійське англійське жіноцтво веде величезну роботу. Воно є зв'язане з Міжнародньою Радою Жінок і його праця розходиться по цілому світі, і участь наша в їхній Раді може бути дуже корисною для української справи. Крім того їхня праця часами може служити нам також зразком.

Наші представниці відвідують точно засідання Канадської Жіночої Ради, а також були присутні під час Річних Загальних Зборів, де було прочитано поверх 40 звітів з різних окремих організацій. Ці звіти були надзвичайно цікаві, вони ніби відкрили перед нами картину широкої жіночої громадської праці. Були такі товариства, що тисячі речей нашили за рік та роздали поміж бідними. На цих зборах жінки вітали гостю з Норвегії, голову тамтешньої Національної Жіночої Ради, стареньку 70-літню п-ні Бетсі Келстед. Вона цікаво оповідала про працю норвежських жінок та про те, як вони там у себе також, як уже й по всьому світі, ідуть у парі в громадській роботі з чоловіками. Там все більше й більше трапляється, що чоловічі організації запрошують до себе жінок за доради. Ми з нею говорили приватно, і нам було надзвичайно приємно, коли ця пані, як зачула, що ми українки, привіталась з нами дуже сердешно і зараз же пригадала собі наших видатних жінок з Рідного Краю, з якими зустрічалася на міжнародних конгресах, а то Софію Русову та Мілену Рудницьку.

Наша Рада взяла також участь у прийнятті, яке було влаштоване „Локал Ковнсил” у честь пані Спенсер, голови Канадської Жіночої Ради. У своїх словах, звернутих до присутніх, пані Спенсер підкреслила ту видатну участь, яку жінки, всі разом у складі Ради беруть у державнім будівництві. Багато доцільних реформ та змін було переведено в громадським житті Канади з ініціативи Жіночої Ради на протязі 45 років її праці. Це на домагання жінок був заведений продаж хліба в паперах, санітарний догляд м'ясних та споживчих крамниць, вивіз і чищення сміття та інші санітарні застосування. Рада пильно стежить і доглядає також за справою здоров'я й виховання дітей, допомоги вдовам, сліпим, запобігання проти розвитку різних хворіб і багато дечого ін.

Наша Українська Жіноча Рада за цей час, крім освітньої праці, поширила ще свою діяльність на інші ділянки громадського життя. Так був заложений з жінок комітет суспільної обслуги, з обширно закресленим пляном праці.

До цього комітету належить справа нашої участі в суді для малолітніх, де є дуже багато різних нещасливих пригод з дітьми українського походження. До цього комітету належить також справа опіки над убогими і вдовами і справа т. зв. „Родинного Бюро”, яке несе допомогу в родинних суперечках та старається не допускати до їх поглиблення, а тим самим до судових процесів. Також улажено регулярні відвідини хворих українців у шпиталях, які з причини убогости, або браку рідні, є осамітнені. Наші представниці від цього комітету є також в т. зв. „Гуд Нейборс Клуб”, який опікується безробітними чоловіками, особливо такими, що не можуть працювати з причини недуги або старости, а таких в тій організації є коло 1,700. Цей Клуб дбає про їх духове життя — про бібліотеку, драматичні виступи, хор, освітні курси, столярську робітню і т. п. Між тими безробітними є значне число українців і тому з гуманного боку є нашим обов'язком час від часу щось для них зробити, щоб улегшити бодай частинно їх незавидну долю. На осінь у пляні нашої праці є зорганізувати для них гарний концерт, а головню подбати про українські часописи й книжки.

Коротко спімну тут ще про те, що ми брали участь у різних загальних добродійних підприємствах, як от у збірці „тег дей” на „Фреш Ейр Кемп” для дітей, які не мають змоги виїхати десь на літні вакації, а також у чайній гостині для сліпих.

Упродовж нашої діяльності ми завважили, що потрібним є розвиток ширшої освітньої праці серед нашого жіноцтва, більше порозуміння між окремими товариствами і більше взаємопошани. В цілі осягнення цього ми улаштували під час місячних Загальних Зборів Ради якийсь цікавий і цінний виклад. Напр. наші діячки — п-ни Лютак і Білінська оповідали нам, як правительство і добродійні товариства опікуються покинутими й зіпсованими дітьми, жінками, вдовами і взагалі як провадиться т. зв. суспільна обслуга.

Цей огляд праці за минулий рік Української Жіночої Ради був би неповний, коли б я не згадала ще про наші відносини з Рідним Краєм.

Всі ми хотіли б бачити визволення нашого народу там, хотіли б бачити незалежну самостійну українську державу, яку можуть вибороти лише свідомі, зорганізовані члени української суспільности. Теперішній час, серед якого ми живемо, де історичні події відбуваються і змінюються на наших очах, вимагає від нас приготування, активності й свідомости. І я мушу тут сказати, що наше жіноцтво в Ріднім Краю дуже добре зорганізоване. Союз Українок нараховує 45,000 членок. Проводять там різного роду курси, організують молодь, засновують дитячі садки та видають жіночі часописи. Жінки виступають також, як власниці великих індустриальних підприємств, напр. жінки мають три фабрики: пасти („Зоря”), цукорків („Фортуна”) і оцту („Винниця”). Пані Ірина Бонковська є управителькою банку, а п-ні Бачинська є директоркою великої відомої кооперативи „Маслосоюз”.

До нас дійшли вістки, що голова Союзу Українок і редакторка часопису „Жінка”, п-ні Мілена Рудницька є заарештована поляками за протидержавну роботу, а видання часопису припинено. Дальші повідомлення говорять лише про домашній тимчасовий арешт та перетрус документів. Ми очікуємо на точні інформації, і в разі, як зайде потреба, влаштуємо протестаційне віче. Так будемо поступати і в будучому, бо ми мусимо давати нашому Рідному Краєві допомогу як через наші власні організації, так і через Канадійську, а то й Бритійську та Міжнародню Жіночі Ради.

Практично свою досить широку роботу наша Жіноча Рада переводить через окремі комітети:

1. Освітній комітет, його головою є п-ні Марія Дима;
2. Комітет Суспільної Обслуги, на чолі з п-ні Ольгою Арсенич;
3. Комітет Зв'язків із Рідним Краєм під керівництвом п-ни Ганки Романчич.

З цього огляду діяльності Жіночої Ради ви можете побачити, що її праця була доцільна і навіть за цей короткий час корисна для суспільства, а жіночі товариства — члени Ради й окремі особи набули новий досить цікавий досвід, що ляже в основу будучої праці. Ті, що брали участь у цій праці, належно її оцінили, і я переконана, що всі ми стоїмо твердо на нашій новій дорозі й глибоко віримо в потребу такої організації, як наша Жіноча Рада, бо всі ми ставимо собі величне завдання — відродження й поступ українського народу й піднесення поваги нашого жіноцтва серед інших народів. Осягнення такого завдання буде можливим тільки тоді, коли ми будемо йти всі разом, все вище й вище, здобуваючи щораз нові суспільні позиції.

УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА РАДА І ВІЙНА (По трьох роках діяльності Ради)

Нераз мені приходилося говорити в минулих роках про об'єднання наших культурних сил і, як передше, так і тепер, мені приходиться на думку напис на парляменті одної з молодих держав, яка 500 літ боролася за свою свободу, а саме — Болгарії. На будинку її парляменту золотими буквами написано: „С'єдінєніто праві сілата”, по нашому: „У злуці сила”.

Ці слова мусять бути гаслом всього українського суспільства. З цими словами приїздить сюди, до Канади, з Європи кращі представники нашого народу. Так ще недавно ці гасла підносили тут проф. О. Бочковський, проф. Д. Дорошенко.

На великий жаль, українське громадянство в Канаді було до цього часу досить глухе на таке гасло, а це показує, що ми стоїмо нижче від інших культурних національностей, котрі вже створили свої об'єднуючі центри. Прикладом можуть бути ісландці, жиди, навіть поляки. І тому нашим найбільшим завданням часу є стати на вищий рівень — працювати для такого об'єднання.

Багато людей цілком не добачають, яку велику вагу й силу має організація. Треба зрозуміти, що життям керують лише ті, що організовані: вони вибирають уряди, вони керують школами, вони забирають ліпшу працю і вони провадять цілим господарством країни, а ті, що неорганізовані, необ'єднані, залишаються на останнім місці.

Дехто хоче закрити очі на те, що він українець, і придулиться до чужих, щоб не дбати про українську організацію, але ніколи ніхто таким чином не сховається, бо, як тільки трапиться, що якісь українці зробили злочин (а, на-

жаль, це трапляється), то тоді каміня від інших національностей падають і на такого, що і приховався.

Поведінка нашого молодого покоління також залежить від того, як ми організовані, особливо жінки. Коли ми будемо організовані гірше ніж інші, то не будемо знати, як саме треба виховувати наше молоде покоління, а від того поведінка та становище нашої молоді будуть незадовільні.

Мені, як жінці, приємно зазначити, що українське жіноцтво усвідомило собі потребу об'єднання раніше, ніж чоловіки.*)

У цей час, коли відбуваються такі великі події у світі, нам, українцям, потрібно як найтісніше держатися разом, бо кожний народ скупчує тепер сили коло своїх центрів, щоб перемогти і не згубитися.

Ми, українські жінки, що більше будемо об'єднані, то більше зробимо для себе, і більше поваги та впливів будемо мати. Українська Жіноча Рада за три роки своєї праці, показала й побачила, як багато значить працювати спільними, організованими силами. Не тільки ми збільшили нашу силу й самоповагу серед самих себе, але й перед канадійськими жіночими організаціями ми знайшли справжню ширу повагу, признання і поміч...

Коли б ми, українки, виступали одинцем та ще може й не висували себе як українок, то ми займали б останнє місце. А як українки, організовані в поважну силу, об'єднані, ми займаємо перші місця, як і самі господарі цього краю. Для нашої будучности й для нашої справи це є дуже важним.

Ми заснували нашу Раду після зразків Канадійської Жіночої Ради, що вже існує багато років. І працю свою, хоч вона є цілком для нашого українського народу, провадимо після правильників і досвіду Канадійської Жіночої Ради. Ті правильники й зразки вироблені мудрою працею й довгим досвідом, і для нас вони є добрим і певним шляхом, з якого сходити було б нерозумно. Всякі збочення

*) Комітет Українців Канади створено в кінці 1940 р — Ред.

з цього шляху ми мусимо старанно поборювати, щоб нашу працю скріплювати, щоб нашу централю, Раду, робити сталою, авторитетною, так як англійки і інші жінки мають свою Раду.

Отже кожна з нас має це завжди пам'ятати й намагатися, щоб наша українська жіноча сила зростала і щоб ми великою нашою силою, численно мали місце й повагу серед канадійського жіноцтва.

Саме тепер такий час, що дає нам нагоду ще з більшою силою працювати й співдіяти з цілим канадійським жіноцтвом, а тим самим скріплювати повагу до українського народу.

Щоб наша справа йшла успішно, мусимо мати виразні рішення серед нас самих, завжди ставити загальну справу вище наших особистих амбіцій чи цілей. Мусимо дійсно, як сестри, відноситися одні до одних і з любов'ю ставитися до наших українських людей.

З проголошенням війни прийшли ще нові обов'язки для нас, як громадянок цього краю, які виявилися в добровільній реєстрації жінок. А тепер наша Рада заохочує жінок до робіт для Червоного Хреста: для плетення панчіх та шиття шпитальної одежі. Для цього є створений окремий комітет, з п-ні Арсенич на чолі і голов товариств запрошується скласти листу бажаючих узяти участь у цій роботі, щоб й ми, українки, змогли внести свою роботу і своє ім'я до спільного канадійського Червоного Хреста.

Ще одною з ділянок праці нашої Ради був постійний зв'язок з Рідним Краєм. Цей зв'язок тепер тимчасово обірвався. У минулім ми завжди пильно стежили за кожною подією там, і на кожний їхній заклик до нас відповідали тут протестами перед урядами, розголошували їхні справи за посередництвом віч та несли також грошеву допомогу жіночим часописам, інституціям і т. п.

Війна, яка лише почалася і яка може обернутися в дуже грізну і тяжку боротьбу народів, не є чиясь чужа для нас війна. Канада є наша прибрана батьківщина і ми є британські громадяни. Ми безпосередньо беремо участь у війні. А стан війни викликає нові важні обов'язки жінок.

В Англії, напр., життя народу зовсім змінилося. Чоловіки й юнаки пішли до війська і праці для війни, а жінки взяли на себе весь тягар життя. До цього часу засадою англійського життя була приказка: „Моя хата — це моя фортеця!” А тепер англійські жінки кажуть так: „Упаде держава, то завалить і хату!” Отже треба боронити державу.

Ми, українки, знаємо глибоку правдивість цього твердження, бо як упала українська держава, то не стало життя і в українській хаті.

Отже англійські жінки й дівчата взялися до спільної праці. Господині, вчительки, доглядачки, норси і ін. піклуються родинами, доглядають дітей, слабих, безпомічних; надають бадьорого настрою цілому громадянству, а особливо молоді й дітям, щоб війна не відбивалася тяжко на суспільній моралі і на дитячій вихованні. У багатьох великих містах, а особливо в Лондоні, життя перейшло наполовину в підземельні схованки від літунських нападів, тисячі а тисячі дітей вивезено в більш безпечні міста, люди скупчилися в тих схованках, діти перемішалися... І всьому цьому треба дати лад і порядок та забезпечити не тільки спокійне існування, але й добрі настрої та виховання молоді. Вся ця дуже відповідальна праця лежить на плечах англійського жіноцтва.

Але англійська жінка не тільки дбає про сьогодні, вона дивиться й далеко наперед. Англійське жіноцтво (а тут і канадійське) вже тепер думає також про те, що станеться зараз же після війни... Повернуться вояки, останеться без праці жіноча молодь, життя знову зміниться — треба приготувитися до тих великих змін і зробити все можливе, щоб не трапилася суспільна катастрофа, щоб люди не страждали від безробіття і іншого. Ці всі проблеми стоять і перед нами українками-канадійками: майбутня доля нашої молоді, праця для неї, її місце в суспільстві.

А поза тим доля нашого українського народу буде рішатися на терезах історії. Можуть бути великі потрясення й великі зміни. Ми мусимо бути на сторожі, мусимо бути готові до помочі. Уже тепер велике нещастя

впало на наш народ з захопленням Західніх Земель комуністичною Москвою: одних часописів наших закрито 111, всі наші суто-українські установи припинили свою працю... Маємо бути готові до захисту прав нашого народу, до оборони його від утисків і політичної несправедливости, до збереження його вільної національної культури. А для цього, не треба підупадати на дусі від неволі, а навпаки, ми маємо піднести вище свідомість нашого народу в Канаді, особливо жіноцтва, ще тісніше його об'єднати і збільшити нашу працю. У цьому є нові великі завдання Жіночої Ради. Тому треба, щоб жінки більше знали і більше дбали про Раду, щоб на її збори приходили масово, щоб всі товариства прилучилися, щоб останні рештки роз'єднання зникли.

Перед нами всіма стоїть велика мета — визволений і вільний наш Край, наша велика вільна соборна Українська Держава. Для цього треба великої праці, знання, свідомости і єдности. І до цієї праці закликає всіх наша Жіноча Рада.

Будемо працювати, будемо вірити в нашу перемогу, а віра й праця приведуть нас до нашої мети — до щастя побачити воскресення нашої Рідної Землі.

(Звіт за 1939 р.)

* * *

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Про обсяг праці Української Жіночої Ради дає певне уявлення репортаж у газеті „Фрі Прес” з дня 27 квітня 1942 р., який передруковуємо без змін:

MANY charitable organizations and groups working for Canada's war effort received the support of the Ukrainian Women's council, it was stated at the annual meeting Friday in the Ukrainian National home.

Besides sending women regularly to the work rooms of the Red Cross, to the tinfoil rooms of the Children's hospital, encouraging the purchase of war saving stamps and certificates, helping in salvage collection, knitting and sewing by the different affiliated organizations individually, the Ukrainian Women's

council assisted in the different drives, campaigns and tag days.

Last spring when the Women's Canadian club sponsored Health for Victory classes, the Ukrainian Women's council assisted in establishing three centres among Ukrainian women. Last fall in the emergency drive for blankets by the Red Cross, by the effort of the council, \$140 was raised among the Ukrainian women's groups.

A new project was ventured by the council this year in establishing a kindergarten. Representatives attended meetings of the local council of women, Y.W.C.A., Central Volunteer bureau, Family bureau, Good Neighbors' club, Home Welfare, and assisted in their projects.

Several public receptions were held, some in honor of Ukrainian boys in the forces, one in honor of the Winnipeg Grenadiers, prior to their departure for Hong Kong.

Most meetings of the council were held with a guest speaker on educational lines, political or present day problems.

The following were elected to office for the 1942-43 period: Honorary-president, Mrs. M. Mandryka; retiring president, Mrs. C. Genik; president, Mrs. T. Kroitor; vice presidents, Mrs. D. Wawrykow, Mrs. D. Hutzulak and Mrs. M. Symchych; recording-secretary, Mrs. J. R. Solomon; corresponding secretary, Mrs. V. F. Bachynski; treasurer, Miss O. Uhryniuk; war work committee, Mrs. W. Verhun (chairman), Mrs. C. Genik, Mrs. D. Hutzulak, Mrs. J. Strutynsky, Mrs. P. H. Woycenko, Mrs. O. Babinec; educational committee, Mrs. M. Mandryka (chairman), Mrs. J. Gayewsky, Mrs. T. Kroitor, Miss H. Hawryliuk, Miss A. Lutack; tin-foil convener, Mrs. Zambrock; social service, Mrs. P. Zakus (chairman); Good Neighbors' club, Mrs. N. L. Zalozetsky, Mrs. M. Hrushka; home welfare, Mrs. A. Novak and Mrs. J. Rudachek; family bureau, Mrs. C. Genik; hospital committee, Mrs. A. Novak and Mrs. J. Strutynski; library committee, Mrs. M. Romaniuk, Miss E. Bilinsky and Mrs. M. Kmett; tag days, Mrs. P. Zakus; central volunteer bureau, Mrs. S. Krawchuk; kindergarten committee, Mrs. M. Mandryka, Mrs. W. Lewicki; auditing committee, Mrs. J. Hawirko, Miss A. Stech and Mrs. S. Skeba.

СЛОВО ДО МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ (Промова виголошена 16 листопада, 1941 р.)

Перше всього я маю приємність скласти гратуляції Товариству Лесі Українки в цілому, як також кожній окремій членці, з приводу завершення 15 років гарної і цінної праці. Товариство Лесі Українки не тільки підтримувало своєю працею діяльність Народного Дому і помагало виплачувати борги за будинок і видатки на його культурні заходи, але також провадило свою власну працю для піднесення національної свідомости, культури й суспільної гідности української жінки й молодшого покоління. Деякі з членок віддали цьому Товариству кращі свої літа, працюючи щиро й любовно, не зважаючи на тяжкі часом прикристи й перешкоди.

Одначе, жалувати не треба, що не всі наші бажання часами досягаються, бо громадська праця ніколи не пропадає. Це є служення вищим ідеалам людства, служення своєму народові, служення разом з тим і самим собі, бо й ми є частиною того суспільства, для добра, поступу й гідности якого працюємо.

Ваша громадська праця в Товаристві має стати прикладом і наукою для молодшого покоління, перед яким лежить така сама довга нива праці, яка лежала й перед нами. Наше молодше покоління має бути на тій ниві, має працювати на ній, бо коли не буде працювати, то зійде так низько, що наше теперішнє становище буде здаватися надзвичайно високим.

Що праця не пропадає і що вона підносить людину й суспільство, показує хоч би свіжий приклад небіжки

Джоран Линдал*), що оце в таких ранніх літах, у розцвіті своєї надзвичайної активності, зійшла в могилу.

Пані Линдал майже всі ми добре знали. Не було такої ділянки в канадійському суспільному житті, на якій не працювала б. Вона була головою Канадійського Жіночого Клубу, діяльною членкою Канадійської Національної Жіночої Ради, дорадницею в справах безробіття, організаторкою ліберальної партії, провідницею клубу університетських жінок і т. п.

Як прекрасно закінчується стаття про неї у „Фрі Прес“:

„Її сонце, дарма, що здавалося на полудні, зайшло і тінь важко лягла на тих, кого вона любила... Тінь лягла також на місто і на цілу країну. Але пам'ять про неї відбиває її відвагу і непохитну відданість країні. Смерть бере все, але цього не може взяти“.

(„Фрі Прес, 3 листопада, 1941 р.)

**
*

Цим прикладом пані Линдал, з роду ісландка, а не англо-саксонка, я хочу говорити до нашого молодшого покоління.

В цей 15-літній ювілей Т-ва Лесі Українки постає дуже важлива проблема продовження праці старшого покоління молодшим. Ми переходимо саме тепер період востання молодого українського покоління в канадійське життя.

Старше покоління, як ви знаєте, приїхало сюди, в Канаду, як у чужу країну, до чужих людей, з іншою мовою, звичаями, життям. Треба було призвичаюватися до всього

*) *Джоран, з дому Гірріксон, Линдал* померла у віці 45 р. Вона була першою жінкою адвокаткою в Манітобі. По чотирьох роках залишила адвокатство, а зайнялася справами суспільної опіки. Між іншим була членкою в Дорадчій Раді Канади в справах безробіття, в Канадійській Раді виховання громадян, авторкою лекцій для вояків (під час війни); головою Жіночого Клубу Канади, членкою Управи місцевої Жіночої Ради Канади, Клубу університетських жінок і ін.

Ганна Мандрика була з нею в щирих дружніх відносинах.

Р е д .

чужого, в більшості непривітного, холодного. Разом з тим треба було зберегти свою власну гідність, свою культуру, щоб завоювати добре місце в чужій країні, серед чужих людей... І треба правду сказати, що наше старше покоління виконало свою місію надзвичайно добре. Наше старше покоління вросло в канадійське життя, зайняло міцне місце в господарстві Канади, як фермери, робітництво, купці; воно зайняло місце в політичному і особливо в культурному житті. Наше народне мистецтво знайшло високе признание в Канаді, наші культурні установи й нашу любов до організації подивляють співгромадяни в цій новій нашій батьківщині.

Наше старше покоління дійсно вклало свою частину в загальну скарбницю Канади. І ми з гордістю можемо сказати, що ми виконуємо спільними силами з іншими національностями велику корисну працю для розвитку й добробуту Канади. Наша нова молода батьківщина зростає на ґрунті великої британської культури, в атмосфері свободи і рівності населення, і кожна національна група вкладає в спільну скарбницю Канади свої особисті цінності в області гарних звичаїв, господарства, музики, пісні, взагалі мистецтва, як і в області духової культури.

Канада й надалі буде зростати таким сполученням різних національних культур і котра національна група буде більш активною і багатшою культурно, та група буде займати ліпше місце в загальному житті.

Ми, старше покоління, дуже успішно почали співпрацю наших організацій з загальними канадійськими організаціями, і ми знайшли належне признание і щирі прихильність. Конечно потрібно, щоб наше молодше покоління пішло тією самою дорогою, бо в тому є забезпечення його будучности, його рівноправности й добробуту в Канаді.

Нажаль, мусимо признати, що молодше покоління не досить уважно ставиться до цього. В той час, коли, напр. англійські жіночі молодечі організації ведуть велику громадську працю нарівні з організаціями старшого громадянства, в той час, коли інші національні групи молоді, як

напр. жидівська, не менш активні, як старше покоління, — наша українська молодь, за малими війнятками, байдужа. Було б навіть добре, якщо б наші молоді жінки й дівчата брали участь у загально канадійських організаціях — але масово, активно, щоб нарівні з англо-саксонськими жінками й дівчатами займали місце в громадській праці. Кажу, що навіть це було б добре. Але покищо вони не беруть. Та і взяти не можуть, бо англо-саксонська молодь виховується і виробляється до громадської праці у своїх родинах, при своїх церквах, у своїх клубах, у своїй спадщинній батьківській культурі. Розуміється, що наша молодь туди попасти не може, бо наша молодь виростає і виховується у своїх українських родинах, при своїх церквах (хоч не всі) . . . і мусіла б далі виростати і працювати при своїх клубах, себто при українських організаціях.

Більшість із нашої молоді не надає цьому значення і задовольняється лише товариським життям для розваги . . . на українські товариства дивиться як на щось, що вже вимирає і непотрібне . . . А тим часом ця молодь не добачає того, що вона залишається на вулиці, що інша канадійська молодь має свої клуби і товариства, веде культурну роботу, займає громадські позиції, йде вперед, а ця українська нова генерація залишиться позаду, розпорошена, розсіяна, і не матиме ні впливу, ні ваги в публічному і господарському житті. Бо так довго українців шанують, з українцями як такими рахуються, українців цінять за їх працю, за їх мистецьку культуру, доки ще є стара генерація, доки ще є товариства старшого покоління.

Чим цінна буде українська нова генерація, як вона буде наші гарні звичаї, нашу музику, пісню, релігію, наші різні вміння, ношу, танок? Чим вона може похвалитися серед інших, коли не знатиме рідної мови, рідної історії, рідної літератури? Чим вона буде сильна серед інших, коли вона не матиме своїх організацій, не буде об'єднана в них, не матиме свого обличчя?

Така нова українська генерація буде стояти значно нижче, позаду всіх, як стояли наші перші іммігранти, що приїхали в Канаду бідні, неосвічені . . . Ці іммігранти зро-

били чудо — виявили свою культуру, свої здібності, свою єдність, виплекали і вивчили своїх дітей! А як вивчать і виховують своїх дітей батьки нової генерації? Яку дадуть їм культуру, без своїх організацій, поза своєю і всякою іншою церквою, без культурної спадщини від батьків і дідів.

І тепер уже канадійські провідні люди журяться над тим — що буде з молоддю тих національностей (а в тому і української), яка відірвалася від рідної культури й не влилася в культуру англійську? Ті провідники не бачать тієї молоді в англійських культурних і громадських організаціях і вже добачають, що її не має і в організаціях її батьків. Ті провідники високо оцінюють українське старше покоління, певні за нього й вірять йому, але вони тривожаться за нове покоління, бо не бачать його, як громадської організованої єдності.

Тому — діти членок Товариства Лесі Українки, і взагалі молоді жінки і дівчата в околицях Народного Дому, мають якнайскорше заложити при цім Товаристві молодий відділ, постаратися притягнути до нього якнайбільше молоді і повести систематичну працю в тісному контакті з Т-вом Лесі Українки, щоб помалу з молодого відділу поповнювалось Товариство новими членами. Разом з тим молодий відділ має налагодити тісну співпрацю з відповідними загально-канадійськими організаціями, щоб брати участь в їх спільній праці для добра цілої Канади, а одночасно з тим здобувати собі належне признання і місце в канадійському житті.

Це не є залізно. Наша молодь — гарна й культурна. Коли зробимо певні зусилля і поставимо молодь на належну дорогу — зможемо сподіватися повного, навіть блискучого успіху.

Отже, поставмо це за завдання нашого дня і будемо над ним спільно працювати, як старше, так і молодше покоління*).

*) Незабаром після цього виступу Ганни Мандрики, товариство молоді було зорганізоване. — *Ред.*

УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ САДОК

Кілька хвилин тому ви мали приємність вітати виступи отут наймолодших канадійських українців, а це — діточок з першого Українського Дитячого Садка.

Як бачите, це вже третє українське покоління виступає на сцену. Треба його найщиріше привітати і найміцніше підперти, бо від того, які з цих діточок вийдуть громадяни, залежить наша будучність у Канаді. Наше перше покоління в Канаді репрезентувало себе таким, яким прибуло з України. Воно зробило велику працю, поклавши основи українського буття в новій країні. Друге покоління — діти емігрантів — виросло вже на подвійнім ґрунті, а саме — в українській хаті, але в канадійській школі й оточенні. Це друге покоління Старого Краю вже не бачило, для нього рідним краєм стала Канада, але все ще на нього дихав вітер з України в звичаях, мові і світогляді батьків.

Та оце, третє, наймолодше покоління вже є цілком канадійським, зі Старим Краєм навіть батьками не зв'язаним. І коли ми зважимо на те, що нова Канада твориться з багатьох національностей, які зливаються в одно ціле, але не зникають цілком, а в нову канадійську хату приносять свої національні дари культури, то побачимо, що наймолодше українське покоління має принести в спільну скарбницю Канади дари культури своїх батьків і дідів, дари української культури. Англійці, шотляндці, французи, ісландці, скандинавці, жиди і інші — всі вони значно давніше прийшли в Канаду, всі вони канадійці і всі вони тут не з порожніми руками, а зі здобутками своїх національних культур. І наші онуки — бо це вже онуки наших перших поселенців — не мають бути з порожніми руками, не мають стояти на задньому місці. Їх діди багаті культурою, вони

мають чим похвалитися, мають чим збагатити канадійську культуру.

І тому нашим завданням є дати оцим найменшим нашим те багатство української культури, а разом виховати їх на гідних освічених канадійців.

І ви тут бачили у виступі цих діточок ті перші українські культурні дари, що ними їх збагатив Перший Український Дитячий Садок.

КУТОЧОК З ДИТЯЧОГО САДКА

Дитину треба починати виховувати дуже рано, якраз у віці перед школою, коли дитині більше трьох років, а менше як шість, тоді треба дбати найбільше про розвиток здібностей дитини і вироблення доброї поведінки, бо коли мала дитина приходить до школи — вона має вже такі звички, які і в школі важко змінити. Тому вже більше як 100 років зродилася ідея про дитячі садки. Творцем цієї ідеї є великий німецький виховник Фребель. Він перший завів виховання дітей дошкільного віку і назвав свій заклад „Кіндергартен”, а від нього ця ідея пішла по цілому культурному світі. Він учив, що в малій дитині треба розвивати природні здібності, шляхом збагачення знанням

розуму, вироблення умілості рук у часі забав, щоб забавляючись, дитина непомітно для себе розвивала свої найкращі здібності.

В Канаді є багато дитячих садків — їх мають англійці, французи, їх мають жиди. Наш садок у Вінніпегу є першим. Щасливу думку про нього підтримав місцевий Комітет Українців Канади. Він поміг матеріяльно, а Українська Жіноча Рада своєю працею; його отворено при Українським Народнім Домі, який дав безплатно мешкання.

Це перша спроба, після якої Дитячі Садки могли б бути при кожній українській організації. Наша спроба дала дуже добрі наслідки — ми маємо поверх 30 дітей, які прекрасно виховуються під проводом п-ни Ольги Левицької. Діти, які дома не говорять по-українськи, починають говорити в Садку і приносять українську мову до хати. Яка ж була рада одна бабуня, котра ніколи не чула від своєї внучки жадного українського слова, коли та внучка одного разу, після короткого вчашання до Садка, сказала їй: „Добрідень, бабуню!”

Діти в Садку привчаються до доброго товариства, до гарної поведінки, до поваги всього українського.

Щоб утримати дитячі садки, треба дуже уважливої і досить трудної праці, більш трудної може, як будь в якій школі. А до того треба грошей на конечні видатки: на малу платню вчительці, на приладдя... Тому ми цілою громадою маємо створити грошевий фонд на УКРАЇНСЬКІ ДИТЯЧІ САДКИ.

Місцевий Комітет Українців ухвалив звернутися до вас з проською зложити посильні жертви на цей фонд, і я, в імені Комітету, і разом з тим в імені оцього третього малого покоління — дитячого садка прошу вас зложити скільки ваше серце підкаже на Фонд Дитячих Садків тим колекторам, що зараз підуть серед вас.

(Промова з 15 березня, 1942 р.)

O. KLYWAK

101

8630 - 23rd AVE.

MONTREAL 38, QUE.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Абердін, 75
Антонович В., 53, 78
Антонович Варвара, 78
Арсенич О., 86, 90
Арсенич Я. В., 11
Білінська Е., 85
Бонковська І., 86
Бордичевська. 79
Боровицький Т., 12
Бочковський О., 88
Бубнюк С., 15
Вердум, 69
Вестерфельд, 64
Вилсон В., 75
Вітте, 54
Вітрова, 78
Вовк, 79
Вовчок М., 77
Войценко О., 6
Гаврилюк Г., 82
Гаврисишин Т., 15
Горак, 49
Грушевський М., 24, 53, 55
Данте, 42
Де-Гуж О., 74
Демуцький П., 13
Дере, 66
Деркач М., 51
Дима М., 86
Доброграєва О., 79
Дорошенко Д., 82, 88
Драгоманова Л., 78
Драгоманів М., 19, 24, 55, 57
Драгоманів П., 52
Дучинська, 78
Ефименкова, 57
Жадовська, 77
„Жінка”, 59, 60, 61, 80, 86
„Жіноча Воля”, 80
„Жіноча Доля”, 80
„Жіноча Рада”, 81
Залізняк О., 80
Заплеталь Ф., 66
Зеров М., 13
Зірка О., 55
Йонкер А., 5, 9, 60
Канад. Нац. Рада, 10, 81
Канадійсько-Українське
Жіноцтво, 10
Квітка, д-р, 26
Келстед Б., 84
Кирконел В., 26
Кисілевська О., 80
Кістяковська М., 79
Кобилянська О., 24, 82
Кобринська Н., 53, 79
Ковальська Е., 78
Ковбель О., 82
Кониська, 78
Коннор-Вілінська В., 79
Корш, 57
Котляревський І., 54
Коцюбинський М., 24, 53
Косач М., 52
Косач О., 52, 55
Косач П., 55
Кульчицька О., 71
Куліш П., 71
Лазаревський Г., 55
Левицька О., 101

- Линдал Дж., 95
Лисенко М., 53, 57
Лизогуб, 67
Ліндфорс (Русова), 79
Любович О., 78
Лютак А., 85
Мазепа І., 66, 76
Макарушка Є., 80
Малицька К., 80
Мандрика М., 5, 13
Маркович М., 77
Микола II, 67
Мірна З., 79
„Народна Воля”, 57
„Народне Мистецтво”, 80
Новіцький, 58
Новоборська, 79
Обачний М., 19, 55
Обушинські, 12
Окуневська С., 47
Окуневський Т., 53
Олександр II, 58, 78
Павлик М., 53
Перовська С., 78
Полянський В., 53
Пчілка О., 19, 79
„Рідний Край”, 54, 55
Романова О., 79
Романчич Г., 86
Рудницька М., 59, 80, 84, 86
Русов О., 57, 61, 80
Русова С., 13, 79, 84
Самійленко В., 53
Світова війна, 10
Сигида Н., 78
Ситник Е., 5, 9
Сікорський В., 12
Спенсер, 85
Срезневський, 57
Старицька М., 79
Старицькі, 57
Старицький М., 53
Старицька-Черняхівська Л., 59, 79
Стефанович О., 45
Стов Е. Г., 75
Терлецький О., 53
„Українка”, 80
Українська Жіноча Рада, 10
Українка Леся, 53, 54, 55
Фонд Допомоги, 10, 11
Франко І., 24, 53, 56
Фребель, 101
Хвошинська, 77
Хмельницький Б., 68, 69
Цвітковська, 78
Чикаленко М., 79
Чикаленко Г., 79, 80
Шабельська, 77
Шаповал М., 49, 60
Шевченко Т., 54, 55, 59, 77, 83
Яновська Л., 79
-

З М І С Т :

	Стор.
FOREWORD	5
М. І. Мандрика: ГАННІ	8
О. Войцєнко: „СВІЙ БОЖИЙ ДАР І СВОЄ СЕРЦЕ ВІДДАЛА НАРОДОВІ”	9
* * *	
ЛЕСЯ УКРАЇНКА У СВІТЛІ ЇЇ ВИХОВАННЯ І ТВОРЧОСТІ	17
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ Л. УКРАЇНКИ	27
ОЛЬГА КОВИЛЯНСЬКА	39
ОЛЕНА ПЧІЛКА	51
СОФІЯ РУСОВА	56
МИСТЕЦЬКИЙ ХИСТ У ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	62
ЖІНОЧИЙ РУХ	74
УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА РАДА У ВІННІПЕГУ	81
УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА РАДА І ВІЙНА	88
СЛОВО ДО МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ	94
УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ САДОК	99
ПОКАЖЧИК ІМЕН	102

